

TĚLO V PANDEMII

Z WU-CHANU PŘES ALPY AŽ K NÁM DO ČESKÉ REPUBLIKY

Eva Danišová (*1959) je romská spisovatelka a překladatelka do romštiny. Překládá pro měsíčník *Romano vod'i*; její povídky a pohádky vyšly ve sbornících *Otcův duch a jiné pohádky romských autorů* (2012) a *Slunce zapadá už ráno – Sborník současné ženské romské prózy* (2014). Je držitelkou Literární ceny Mileny Hübschmannové za přínos romskému jazyku.

přišla pandemie COVID-19, která nás i jiné státy omezuje už víc než rok; a s vyhlášením pandemie 11. března se v minulém roce zvedla mezi lidmi v České republice neskutečná vlna solidarity: šly se po domáku roušky pro zakrytí úst, protože česká vláda sice vyhlásila nouzový stav, ale nezajistila dostatečné množství ochranných pomůcek, nabízely se služby pro starší občany, jako byla například donáška nákupů, výpůjčky knih a další nezbytnosti, všichni jsme si začali uvědomovat, jak důležité jsou věci, které bereme jako samozřejmost: možnost navštívit své příbuzné v nemocnici, vyřídit osobně úřední záležitosti, být hostem na svatbě, dát poslední sbohem svému blízkému, a obyčejné podání ruky při setkáních se přesunulo k drcnutí loktem; pomoc nabízeli hasiči, zdravotníci, studenti, dobrovolníci a téměř každý, kdo mohl, se chtěl zapojit, sociální sítě byly zaplaveny vtipnými a motivačními videi z celého světa a lidé doufali v rychlý návrat do stavu před pandemií; se zavřením škol 11. března se rodiny musely přizpůsobit novému nařízení a rodiče i učitelé se museli adaptovat na distanční výuku – věková hranice pro ošetřovně byla naštěstí zvýšena, protože předtím neplatila pro děti nad deset let; a vláda jednala a jednala a vydávala různá, někdy i protichůdná, nařízení, soudy zase nařízení vlády rušily, a pro občany tak bylo těžké se v té záplavě orientovat, v půli března byly zavřeny i hranice s okolními státy a byl vyhlášen nouzový stav, a zatímco lidé si uměli pomáhat a čelit společně pandemii, vláda se nedokázala shodnout téměř na ničem, opozice vládu kritizovala za každé navržené opatření, schvalování se protahovalo, a nic se na tom ostatně nezměnilo ani rok po první vlně: politici nedokázali ani v tak kritické době, kdy umírali lidé, zapomenout na své žabomyší války a místo jednotného postupu vyvolávali mezi lidmi jen zmatek – než vláda České republiky prosadila zavření všech škol (kromě mateřských školek), bylo už v říjnu 2020 více než tisíc nakažených obyvatel denně a od té chvíle se pandemie u nás držela po dlouhou dobu na první příčce ve světovém žebříčku a ani zavření restaurací, obchodů a služeb nás z této příčky nesrazilo; to manžel byl při druhé vlně tak vyděšený, že dva měsíce vůbec nevycházel z bytu, ale nakonec musel na kontrolu k lékaři, a právě tam se covidem pravděpodobně nakazil, od manžela jsem se nakazila i já, a tak jsme se společně začali stávat číslem ve statistikách s onemocněním COVID-19; přičemž manžel měl průběh onemocnění velmi těžký, měl vysoké teploty, ztratil chuť a čich a celkově se necítil dobře, takže jsem volala třikrát záchrannou službu, a pokaždé jsem byla odmítnuta už při telefonickém rozhovoru, kdy nám bylo doporučeno „nechat se testovat“; na testy jsme jeli do vedlejšího města, a protože se manžel bál, že by řízení nezvládl, a děti jsme nechtěli případnou nákazou ohrožit, zvolili jsme cestu autobusem, pak jsme já a manžel s teplotami kolem čtyřiceti stupňů stáli hodinu a půl ve frontě na testování a po prokázaném onemocnění nám byl doporučen jako lék paralen; všude si nás totiž sice zapsali, ale žádnou lékařskou péči nám nikdo neposkytl, naši obvodní lékaři s pacienty s pozitivním testem komunikovali zásadně jen telefonicky, a i když je manžel silný diabetik a má i další zdravotní problémy, ani to nebyl důvod, aby se na něho někdo ze zdravotního personálu přijel podívat, ale tak další testy po nás nikdo naštěstí nežádal a lékařská péče se nakonec přece jen projevila: doporučili nám zajít si na rentgen plic; hygiena nám v té době napsala, že pro plnou kapacitu nás ani nebudou trasovat, e-roušku jsme si nainstalovali již před mnoha měsíci, ale žádné upozornění jsme nikdy nedostali... a tak po jedenácti dnech nemoc ustoupila; dva měsíce jsme neviděli nikoho z rodiny, protože po naší karanténě byli v karanténě zase jiní členové rodiny a po

jejich karanténě další a tak to šlo stále dokola, a vánoční svátky jsme všichni strávili odděleně a naděje se rychle vytrácela, byli jsme odříznutí od dění v našem městě a život jsme žili jen přes televizní obrazovku; asi každý si v takové situaci uvědomuje malíčkosti, které mu chybí: kontakt s rodinou a s vnoučaty, obyčejné povídání s přáteli, zajít si na kávu, do divadla, do kina; pro mě je nejtěžší ta nejistota, kdy tahle pandemie skončí, jak účinné bude očkování, s jasnými informacemi by lidé mohli lépe rozhodovat o své životní situaci, jenže právě na tohle nám zatím vláda nedokázala odpovědět, a mnoho z nás muselo zrušit své naplánované aktivity, přerušit domluvená pracovní jednání i soukromá setkání a zkrátka se omezit, mnozí z nás také doufali, že se vláda poučí a začne jednat konstruktivně, tak aby bylo ochráněno co nejvíce lidí, ale ani to se bohužel mnohdy nedělo, a po roce pandemie byla Česká republika na prvních místech v počtu nemocných a v počtu úmrtí s onemocněním COVID-19, a vláda se ještě stále nebyla schopná domluvit, zato jsme slyšeli spoustu zpráv o předražených nákupech očkovačích látek, respirátorů a dalšího zdravotnického materiálu a mohli jsme sledovat, jak se vybavovala polní nemocnice v Praze, a za pronájem plochy do ledna 2021 zaplatil stát padesát jedna milionů korun, a přitom tam neošetřili ani jednoho pacienta – normální by přitom bylo pronajmout plochu v době, kdy jsou lidé ohroženi pandemií, za symbolickou korunu; denně vidíme v přímém přenosu, jak se politici dohadují a neshodnou a jak se politické postoje promítají do jednání o pandemii, a kdyby situace nebyla tak vážná, bylo by to k smíchu, jenže situace vážná je a k smíchu to samozřejmě není, nálada ve společnosti se po roce pandemie úplně obrátila, lidé už nepodporují a nechápu opatření, která vláda předkládá, zpočátku se všichni snažili, ale pandemie trvá moc dlouho a výsledkem zmatených opatření je první místo na světě v negativním slova smyslu; sociální sítě jsou místem, kde lidé svou nespokojenost vyjadřují nejčastěji, jako houby po dešti se vynořují odborníci z řad laiků mající potřebu prezentovat své názory a rozpoutávající diskuse o vakcínách, o jejich škodlivosti, o tom, jak nám respirátory ničí zdraví, a tak podobně, na sociálních sítích se prezentují i politici, kteří jsou odpůrci nařízení proti COVID-19, a lidé jsou zahlcováni informacemi, které

jsou často protichůdné, a je těžké se v tom již orientovat, třeba mě hodně překvapily názory z řad Romů, kdy z počátku pandemie měli někteří pocit, že oni jako etnická skupina covid nedostanou, a zlehčovali celou situaci, dokonce se i posmívali nakaženým, myslím si, že hlavním důvodem, proč Romové na začátku pandemie nebyli mezi nakaženými, byla jejich částečná izolovanost ve vyloučených lokalitách, ale jak se pandemie šířila, nevyhnula se samozřejmě ani Romům, naopak jí podlehl mnoho z jejich řad, a nebyli to jen staří, nemocní lidé, ale často to byla střední generace mezi čtyřiceti až šedesáti lety, ostatně zdravotní stav romské populace je podle zdravotních průzkumů dlouhodobě horší než u lidí z majority, i v mém okolí zemřelo několik Romů s onemocněním covid a často se jednalo o lidi v produktivním věku, pandemie si nevybírá, je mnoho lidí, kteří mají kvůli pandemii existenční problémy, jsou to rodiny s dětmi, umělci, drobní živnostníci, obchodníci, restauratéri, stát není schopný kompenzovat jejich ztráty, kvalita života se změnila všem lidem ve společnosti, ale na některé skupiny dolehla mnohem více, ona silná solidarita ze začátku pandemie vzala za své a lidé buď celou situaci zlehčují, nebo schválně sabotují, svolávají se antirouškovské demonstrace v čele s bývalým prezidentem, a když policie začala tvrdě vyžadovat dodržování vládních nařízení, mohli jsme na sociálních sítích sledovat, jak drobnou mladou ženu zalehlo policejní komando v počtu pěti mužů a další policistku, která jim u toho sekundovala, a důvodem takového zásahu byla chybějící rouška a odmítnutí si ji nasadit, vojáci a policisté byli postaveni na hranice okresů, aby neproklouzla ani myš, a další a další opatření byla potřeba, protože hodně Čechů si rádo hraje na Švejky a myslí si, že přechytračí i takovou bestii, jakou je tato pandemie, ani dvacet devět tisíc mrtvých s COVID-19 v České republice není pro takové lidi argument, protože oni toho už mají dost, nadto se jako z čistého nebe objevují nové mutace SARS-CoV-2 a noví ministři zdravotnictví; a po celou tu dobu jsou tu jako jediná jistota lékaři a sestřičky na specializovaných pracovištích, nechodí demonstrovat, nepředkládají nám, až na výjimky, svá moudra, ale pracují a snaží se pomáhat; sami ale nemohou pomoci všem a ne každý se za nimi dostane. ☺

NENÍ TO MALIČKOST, ŽE SE LIDÉ NESMÍ OBJÍMAT A VZÁJEMNĚ SE DOTÝKAT

Se sociologem Robertem Gugutzerem o tom, jak se koronavirová pandemie otiskuje do těla člověka a společnosti.

Co je pro vás jakožto sociologa těla důležitým zjištěním po roční zkušenosti s pandemií?

Z perspektivy sociologie těla je koronavirová pandemie skutečně zajímavá událost. Sociologie těla se ptá, jaký vliv má společnost na lidské tělo, a také naopak, jak ovlivňuje tělesnost lidí život společnosti. V tomto smyslu lze koronavirovou krizi chápat například jako bytostnou krizi těla. To, že svět už rok a půl není takový, jaký byl ještě do roku 2019, souvisí totiž primárně s tím, že nějaký virus ohrožuje lidské tělo. Jelikož byli za propuknutí pandemie zodpovědní koneckonců právě lidé, jedná se o přírodní katastrofu

sociálního původu, která ohrožuje právě lidské tělo. Kromě toho jsou to také lidé, kdo virus rozšiřuje, proto po celém světě vznikají opatření regulující lidské chování, tedy tělesné jednání a mezilidskou interakci. Z hlediska sociologie těla to znamená, že koronavirová pandemie je udržována při životě prostřednictvím tělesného setkávání, a proto vyžaduje „biopolitická“ opatření, která kontakty mezi těly redukuje nebo je zcela zamezuje. „Social distancing“ je ve své podstatě vlastně „bodily distancing“, který však vyžaduje podporu instrukcemi a zákazy, protože jinak jej lidé nebudou dodržovat.

Politikou těla, takzvanou biopolitikou, mímím, s odkazem na francouzského filozofa Michela Foucaulta, právě toto: stát prostřednictvím politických a právních opatření přímo zasahuje a ovlivňuje tělo člověka. Co lidé smí tělesně vykonávat a co ne, kde se smí zdržovat a kde nikoliv, kdy mohou kam jít, na jak dlouho a tak dále, to všechno je politicky regulováno. Mimo to však existuje také biopolitika „v malém“, a sice kontrola, stigmatizování, pomlouvání mezi lidmi navzájem. V obchodě propukne hádka, protože si někdo nechce nasadit roušku nebo dodržovat jedenapůlmetrový odstup, sousedé zavolají policii, protože je ve vedlejší bytě více lidí, než je povoleno, a tak dále. Dalo by se tedy říci, že sociální život je extrémním způsobem ztělesněný, čehož je nejvýraznějším (a proto také asi tak diskutovaným) symbolem rouška. Rouška zakrývá většinu obličeje a silně omezuje mimiku, což má nevyhnutelné důsledky na mezilidskou interakci. Flirtovat s rouškou je náročné, jen abych uvedl nějaký příklad.

Pro sociologii těla je nakonec ještě zajímavé, že s koronavirovou pandemií začali existovat noví „experti těla“ a s nimi nové, společensky relevantní vědění o těle, které určujícím způsobem ovlivňuje život člověka. Nejznámějšími osobnostmi jsou od začátku minulého roku téměř v každé zemi virologové a epidemiologové, tedy lidé, kteří byli do té doby veřejně úplně neznámí. A jsou to jejich medicínské vědomosti, kterým společnost propůjčuje moc rozhodovat o tom, jak se mají lidé chovat, jaké jednání je správné (nošení roušky, nechat se naočkovat) a jaké špatné (nenošení roušky, nenechat se naočkovat).

Jaké konkrétní vlivy utvářející jiné zakoušení těla v situaci lockdownu a v pandemii jsou podle vás nejzásadnější?

Pokud slovem „nejzásadnější“ máte na mysli to, která z epidemiologických opatření se do člověka obzvláště otiskla, a měla tak na společnost největší vliv, pak jsou to z pohledu sociologie těla jistě všechna ta nařízení, která omezila volnost pohybu. Zákaz vycházení od 18 nebo 19 hodin, a sice po několik

týdnů, omezený pohybový rádius (na vzdálenost maximálně deset kilometrů od domova), online výuka a home office, ale také uzavření sportovišť, fitness studií, bazénů, tanečních klubů a jiné bylo, respektive stále je, pro mnoho lidí těžko snesitelné. Lidé se chtějí pohybovat – pohyb dělá člověku dobře, neboť v pohybu pociťuje sebe sama, pozitivně zakouší své tělo. Když to není možné, chybí něco nesmírně podstatného, což může někdy vést až k osobní krizi. To, jak důležité je tělo pro individuální zdraví, ale i pro zdraví společnosti, lze pozorovat na dalším podstatném pandemickém opatření vůči tělu, na zákazu objímat se a jinak se dotýkat. Není to maličkost, že se lidé nesmí objímat a vzájemně se dotýkat. Tyto tělesné zkušenosti jsou eminentně důležité pro pociťování sebe sama, stejně jako pro pocit, že k sobě lidé navzájem patří, tedy pro pocit sounáležitosti.

Dle francouzského sociologa Marcela Maussa mají kulturní tělesné praktiky vliv na to, jaký člověk je, kým je a podobně. Jaké jiné typy těl produkují kulturní tělesné praktiky lockdownu a pandemie?

Marcel Mauss mluvil o takzvaných „technikách těla“, čímž chtěl vyjádřit, že obecně vzato neexistuje žádné přirozené tělo, ale pouze tělo výhradně utvořené danou společností a kulturou. Myslel tím, že ve všem, co s naším tělem děláme, jak s ním nakládáme a jak jej zažíváme, je otištěna společnost a kultura, v níž žijeme. V současnosti je toto tvrzení jedna z hlavních tezí sociologie těla. Koronavirová pandemie ji svým způsobem potvrzuje, protože viditelně ukazuje, že to, co s naším tělem děláme a jak jej zakoušíme, rozhodujícím způsobem závisí na světě, ve kterém žijeme. Kvůli koronavirové pandemii vznikly zcela nové tělesné normy, které prostě musíme, nebo bychom alespoň měli, dodržovat. Některé z těchto tělesných norem a s nimi spojenou novou normalitu zacházení s tělem a jeho zažívání jsem již zmínil: dodržování tělesného odstupu, etiketa kýčání a smrkání, pravidelné mytí rukou, vyvarování se tělesného dotyku a objímání, žádný skupinový sport, žádný tanec ani party s přáteli a podobně. Na těchto příkladech lze vidět, že nová tělesná normalita je negativně definovaná do té míry, že znamená především nedostatek, vzdání se, potlačení a podobné věci. Ale to samozřejmě nikoho nepřekvapí, koneckonců jedná se zde o historickou krizi, která je zákonitě spojena s omezeními. A to především proto, že člověk jakožto přenašeč viru přece sám představuje ohrožení pro člověka: bez lidí, kteří se setkávají, by virus nepřežil. Nové je na této koronavirem podmíněné tělesné normalitě možná to, že se v pravém slova smyslu nejedná o kulturní tělesnou normalitu, nýbrž o globální. Na to, že budou existovat i kulturu přesahující techniky těla normované světovou společností – rouška se nosí na celé planetě – Marcel Mauss pravděpodobně nepomyslel.

Jaký vliv má na tělesnou zkušenost člověka a na společnost stav zastavení, zmíněná nemožnost pohybu? Jak konkrétně působí na člověka to, že se pohybuje po poměrně omezeném prostoru (například svého bytu) a nemá možnost prostoru střídat?

Jak už jsem říkal, pro mnoho lidí znamená omezení volnosti a rozmanitosti pohybu (plavání, fotbal, tancování v klubu a jiné) silný zásah do života, který má někdy také dopad na osobní identitu. To platí obzvláště pro všechny ty, kteří se svým tělesným pohybem živí, tedy pro tanečníky, sportovce, horolezce, herce a podobně. Začíná se mluvit i o tom, že to platí také pro děti, které jsou přiměřeně svému věku velmi aktivní a na jejichž tělesnou stránku, a pravděpodobně tedy i psychický vývoj budou mít pohybová omezení negativní dopad. Vedle dětí a profesionálních tanečníků to ale stejně tak platí i pro mnoho dalších lidí, kteří se ve svém volném čase pravidelně hýbají.

Moje žena například je vášnivá plavkyně. Před koronavirovou pandemií chodila třikrát až čtyřikrát týdně plavat. Nyní to více než půl roku není možné, což má své důsledky: plavání jí chybí tak moc, že se přestala ve

svém těle cítit dobře, častěji má špatnou náladu a zhoršilo se jí zdraví – plavání se nedá kompenzovat běháním. A myslím si, že takových příkladů je spousta.

Naopak se zdá, že jsou i lidé – je ovšem nutné říci: privilegovaní lidé (k nimž se řadím) –, kteří ze zpomalení koronavirovou pandemií profitují. Působí na mě blahodárně, že nemusím tak často pracovně cestovat jako dřív; jsem rád, že se nemusím tak často fyzicky

„NOVÉ JE NA TÉTO KORONAVIREM PODMÍNĚNÉ TĚLESNÉ NORMALITĚ MOŽNÁ TO, ŽE SE V PRAVÉM SLOVA SMYSLU NEJEDNÁ O KULTURNÍ TĚLESNOU NORMALITU, NÝBRŽ O GLOBÁLNÍ.“

účastnit různých schůzek, protože je lze uspořádat i přes zoom; užívám si klid velkoměsta během zákazu vycházení, který nemusím díky našemu jezevčíkovi dodržovat, a tak dále. Zastavení, nečinnost a klid nemusí být pro všechny lidi *per se* negativní zkušeností.

Sice ne každý, ale většina společnosti je nucena využívat možnosti digitálních technologií k virtuální komunikaci ve svém každodenním rutinním životě (v práci, při studiu, ve škole). Čím je podle vás tento typ komunikace specifický s ohledem na tělesnou zkušenost a na samotnou komunikaci a jaký vliv má na vztahy dlouhodobě?

Virtuální komunikace je pochopitelně úplně jiná než komunikace mezi lidmi, kteří jsou spolu fyzicky přítomní. Tato formulace však není úplně správná, neboť společně fyzicky přítomní jsou lidé samozřejmě i během online semináře nebo online mítinku, jen jinak. Odlišnost tkví zprve v tom, že během online komunikace člověk vidí jen výřez těla druhého člověka, zpravidla obličej. Na jedné straně je tvář druhého na obrazovce relativně velká, takže ji lze velmi dobře studovat;

„KORONAVIROVÁ PANDEMIE NÁM VŠEM EXTRÉMNĚ JASNĚ UKÁZALA, JAK ZRANITELNÉ TĚLO JE – A TO JAK TO INDIVIDUÁLNÍ, TAK TO KOLEKTIVNÍ, TEDY SPOLEČNOST – A ŽE JEHO OCHRANU MÁME VSKUTKU SAMI VE VLASTNÍCH RUKOU.“

dá se na ni upřeně hledět, aniž by si toho kdokoliv všiml. Na druhé straně ale není možné dívat se sobě navzájem do očí, nedochází k očnímu kontaktu, čímž komunikace postrádá něco velmi důležitého. Oční kontakt je základem lidského rozhovoru, proto působí virtuální schůzky tak sterilně nebo prázdně – protože

chybí oční kontakt, nelze s ostatními doopravdy kontakt navázat.

Druhým aspektem virtuální komunikace je to, že člověk může nebo musí vnímat sám sebe, především se sám sobě dívat do obličej. V normální komunikaci to není možné – nevidíme se, a už vůbec ne svůj vlastní obličej. Proto je online komunikace pro mnohé velmi nepříjemná, neboť se sami sobě na obrazovce nelíbí: „Mám strašně bledou kůži! Ach jo, mám pupínek na čele! Pane bože, vážně takhle křívím pusku, když mluvím?“ Při digitální komunikaci se tedy tělesně konfrontujeme sami se sebou, což je obecně nezvyklé. Některým to připadá jistě skvělé (protože si připadají skvělí), ale mnozí s tím mají spíše problém.

Při digitální komunikaci je jiné i to, že viditelná gestika je velmi omezená. Účastníci komunikace si nemohou dát (tajně) znamení, nemohou si spolu šuškat, zvednout obočí nebo pokrčit čelo, aby tím přítomnému něco signalizovali, a tak dále. S tím se ztrácí živoucí tělo, mnohovyjadřující tělo. Bylo by jistě příliš tvrdit, že v digitální komunikaci dominuje mrtvé nebo nicneříkající tělo, ale přece jen převažuje funkční tělo, které toho říká velmi málo (ve smyslu: ukazuje, znamená). To všechno se týká konkrétního průběhu komunikace. Jestli bude mít návyk na hybridní tělesnou komunikaci v digitálním prostoru také dlouhodobější následky na mezilidskou komunikaci, se momentálně nedá

říci. Myslím si ale, že spíše ne, neboť se mi zdá, že potřeba tělesného kontaktu je u lidí příliš silná, než aby se jí dobrovolně vzdali, když nebudou muset.

Vidíte v tomto dlouhodobém zastavení těla na jednom místě a v intenzivnějším uvědomění vlastní křehkosti a konečnosti i nějaká pozitiva? V německojazyčném prostředí se mluví o tom, že například home office je praxe, která se bude využívat i nadále.

V ideálním případě povede poznání, jak křehký je náš vlastní život i život společnosti, a zpomalení společenského života k tomu, že lidé začnou více reflektovat, co je doopravdy důležité a co naopak zbytečné. Jak známo, každá krize nabízí šanci udělat po jejím zvládnutí něco jinak, než se dělalo doposud. V tomto případě například šanci méně létat, poté co se, doufejme, ukázalo, že žít bez létání je možné. Jsem ovšem skeptický k tomu, že si většina lidí taková ponaučení z koronavirové pandemie odnese. Souvisí to s mou pesimistickou představou o lidech, kteří jsou povětšinou spíše egocentričtí, primárně zaměřeni sami na sebe, a kteří nejprve myslí na svůj současný život, a nikoliv na společenství nebo na budoucnost.

Máte nějakou hypotézu, jaký transformační efekt bude mít jiná tělesná zkušenost, kterou přinesla pandemie COVID-19, na společnost a její různé vrstvy?

Na to je těžké odpovědět, neboť většina tělesných zkušeností nabytých během koronavirové pandemie byla, respektive je, negativní – a tím nemíním pouze tělesné zkušenosti lidí, kteří nemocí COVID-19 onemocněli. Některé z těchto negativních tělesných doprovodných jevů korony jsem už jmenoval. Zbývá jen naděje, že se v čase po koruně transformuje možná něco jako nová obezřetnost vůči tělu. Koronavirová pandemie nám všem extrémně jasně ukázala, jak zranitelné tělo je – a to jak to individuální, tak to kolektivní, tedy společnost – a že jeho ochranu máme vskutku sami ve vlastních rukou. Neboť, přesněji řečeno, je docela jednoduché dostat koronu pod kontrolu: je potřeba „jen“ potkávat méně lidí, důsledně nosit roušku, dodržovat bezpečný odstup od ostatních lidí a dbát na hygienická opatření, pak nemá korona (téměř) žádnou šanci. A tohle může dělat každý, jen to každý dělat nechce. Přesto se může stát, že si z pandemie odneseme tohle poznání: mohu a měl bych si na sebe a své tělo dávat pozor, a jestliže to bude jako já dělat pokud možno také hodně dalších lidí, povede se lépe nejen mně, ale i společnosti. 🙏

Foto: Uwe Dettmer

Foto: Tomáš Princ

Blanka Nyklová (*1980) je socioložka, která od roku 2014 pracuje v oddělení Národního kontaktního centra – gender a věda Sociologického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na kvalitativní i kvantitativní výzkum s důrazem na genderové a feministické teorie. Dlouhodobě se věnuje otázkám sexuálního, genderově podmíněného a domácího násilí, a to nejen v rámci akademického prostředí.

Výsledky prvních výzkumů naznačují, že pandemie COVID-19 dopadá zvláště devastujícím způsobem především na ženy. Do jakého prostoru pandemie (a karanténa) ale přišla? Jaká byla situace před pandemií?

Paradoxní. Na jedné straně tu existuje celá řada výzkumů, které ukazují, že v české společnosti přetrvávají genderové nerovnosti. Ty s sebou nesou i privilegia pro ty, kdo jsou díky těmto nerovnostem a díky panujícím stereotypům vyvázáni z řady činností a povinností. Nejzřejmějším příkladem je péče. Existují tu stereotypní představy o tom, kdo má péči údajně poskytovat, kdo k ní je údajně předurčený, co mu za ni náleží za odměnu, a kdo má naopak na péči nárok.

Na druhé straně tady stále přetrvává přesvědčení, že jsme si všichni rovni. Představa o jakési samozřejmé rovnosti bývá podložena odkazem na ústavu a zákony a vede k tomu, že jednotlivá životní rozhodnutí posuzujeme, jako by je všichni dělali ze stejné „startovací čáry“. Takovou společnou startovací čáru ale nemáme.

Stejnou máme snad jen tu cílovou, ačkoliv i okolnosti umírání jsou ovlivněné nerovným nastavením společnosti.

Nerovnosti, které často vykládáme jako výsledek osobních voleb, se před pandemií týkaly třeba politické sféry, tedy toho, kdo koho zastupuje a kdo hájí čí zájmy. Tato optika může vést k závěru, že ženy mohou jít do politiky, jen si jich tuto cestu volí málo, podobně jako mohou jít na technický obor či si svobodně zvolit vědeckou kariéru. V momentě, kdy se seznámíte s jakýmkoli detailnějším výzkumem těchto oblastí, uvidíte, že za nadreprezentovaností mužů (i za přítomností některých žen, které se v těchto oblastech prosazují) stojí výrazně víc než jen osobní volba.

Představa, že si všichni všechno „svobodně volíme“, se projevuje například i u sexualizovaného násilí v přesvědčení, že si za znásilnění, tedy hluboký zásah do osobní integrity, který zásadním způsobem narušuje život znásilněné (ne náhodou se jedná v drtivé většině o ženy), mohou ženy tak trochu samy. Nemusí jít ale přímo o znásilnění, velkou roli v sexualizovaném násilí hrají i sdílené představy o tom, co si má žena nechat líbit v rámci vztahu či manželství. Opět to nejsou představy, které by zrovna potvrzovaly to, co vnímám jako mýtus, tedy existenci rovné společnosti na území ČR.

Z pozitivnějších trendů před pandemií stojí za zmínku to, že před jejím vypuknutím se začala zmenšovat desetiletí zejména mezera mezi platy žen a mužů. Rozhodně to ale neznamená, že se jí brzo podaří uzavřít. A teď v pandemii to tak už bohužel nevyjadřává vůbec.

Pojďme už konkrétně k pandemii. Dalo by se tedy říct, že jsou v ní nerovnosti dále posilovány?

Sama se teď věnuji hlavně výzkumu genderově podmíněného domácího násilí, jinak ale pracuji v oddělení, které zkoumá, jak se gender projevuje ve vědě. Vědecké prostředí bychom mohli vzít jako určitý model fungování širší společnosti. Momentálně se i světová věda potýká s tím, že péče je celosvětově nerovnoměrně rozložena. Výrazně více neplacené, ale i placené práce v ní odvádějí ženy a vědecký systém je na této péči značně závislý. V současnosti to vede k tomu, že se meziročně snížil počet článků, jež píšou ženy. Patrný propad je a bude logicky tam, kde vědecká práce obnáší například nutnost dlouhodobé přítomnosti v laboratoři, což je problematické i mimo pandemii. K tomu je potřeba ještě připočítat zavírání zařízení péče o děti.

Být na home office s tím, že máte zároveň poskytovat péči či asistenci při distanční výuce a k tomu psát grantovou přihlášku, je bez ohledu na obor velmi zátěžovou situací, které nečelí všichni ve stejné míře. Narážíme tak přitom na problém, který mohl být před pandemií pro určitou část společnosti skrytý. Místo upravování

POŘÁD SE MOTÁME V DOMEČKU PRO PANENKY

Se socioložkou Blankou Nyklovou o nerovnostech, o dopadech

pandemie na ženy ve vědě i jinde, o zintenzivňujícím se domácím násilím v době vládních opatření a také o nefunkčním systému prevence a pomoci.

pracovních podmínek tak, aby se daly skloubit s čímkoli nad rámec práce, vědecký systém dlouhodobě spoléhá na to, že péči pro něj zajistí někdo jiný, ať už přímo vědkyně, jejichž kariéra je tím poškozena (či o ně přímo přicházíme), nebo zařízení péče. Taková zařízení jsou často vnímána jako něco, co umožňuje pracovat specificky vědkyním, byť se dnes už alespoň občas setkáváme s tím, že jsou třeba dětské skupiny zřizované při akademických institucích alespoň oficiálně vykreslovány jako zařízení pomáhající rodičům obecně.

Předpokládám, že to, o čem mluvíš, se dotýká i tebe osobně.

Moje osobní situace je ovlivněná tím, že můj partner působí rovněž v akademickém prostředí, jehož financování je z nezdravě velké části grantové. Abyste v něm mohli pracovat, musíte soustavně soutěžit o granty s dalšími lidmi, kteří by taky chtěli pracovat. Případně musíte soutěžit, i když máte část příjmu stabilní, protože jeho výše neodpovídá kvalifikaci, kterou daná pozice vyžaduje. Být některé grantové agentury udělaly ústupky, špatně nastavený systém financování tím nenapraví a lidem, tedy především vědkyním, které zároveň obstarávají chod domácnosti, její psychologickou

částěji dotýká samoživitelek a samoživitelů – těch je ale výrazně méně, okolo deseti procent.

Socioložka Radka Dudová upozorňuje hlavně na míru vyčerpání, která je u žen obecně vyšší a která plyne z více než rok se táhnoucího zostřeného dvojboje péče – práce. Plyne ale i z toho, že je u nás běžné spojovat ženy s vytvářením a opečováváním emoční pohody všech v domácnosti, ale i na pracovišti. A to je velmi vysilující. Ženy jsou s péčí spojovány i tam, kde tvoří součást placeného zaměstnání, jako by za něco, co přece ženy dělají „přirozeně“, nebylo potřeba platit.

Panuje tu určitá naděje, že bychom mohli stávající hlubokou krizi využít k tomu, že cestu z ní spojíme s narovnáním výše jmenovaných nerovností. V tomto ohledu jsem skeptická. Nejde o to, že bych nevěřila, že alespoň některé muže přinutí pandemie vidět, kolik neviditelné práce odvádějí jejich partnerky. Umím si představit, že řada z nich změní názor a uvědomí si, že nestačí občas přivrtat poličku, v neděli uvařit oběd či vzít děti na hřiště a jsou si kvit. Naopak určité řadu z těch, kdo se před pandemií péči nevěnovali ve srovnatelné míře, mohla její přínosnost a radost, kterou může přinášet, inspirovat k tomu, že se jí budou víc věnovat i do budoucna. Bohužel celá situace může znamenat i to, že někteří začnou ženy naopak považovat za a priori nespolehlivé a pro zaměstnání nanejvýše druhořadé.

Positivum krize vidím v naštvanosti žen. Ta pramení z toho, že zátěž, kterou do značné míry nesly již v předpandemické situaci, se nyní v kondenzované podobě dostala za hranici zvládnutelnosti. Osobně si myslím, že ta naštvanost měla přijít už dávno, nějak se tu ale pořád motáme v „domečku pro panenky“...

Vidíš i nějaké konkrétní viníky současného vývoje?

Problém vidím v tom, jak s krizí zacházejí ti, kdo se jí měli snažit co nejlépe předcházet a zmírňovat její dopady. Naše politická reprezentace je silně maskulinizovaná, přičemž se jedná ponejvíce o určitý typ maskulinity. Zdá se, že její nositelé vnímají svá privilegia jako něco, na co mají nárok, a zároveň něco, co ospravedlňuje prakticky vše, co udělají či řeknou bez ohledu na cokoli jiného. Řízení společnosti se pak nese v duchu osobních dojmů, které jsou založené na velmi specifické osobní zkušenosti, a ne na základě alespoň hrubé představy o struktuře společnosti, a tedy o tom, na koho přesně budou opatření dopadat.

Zároveň se tu pořád potýkáme s něčím, co náš kolega Petr Gibas označuje jako technicko-inženýrské myšlení. V tomto rámci se zdá oprávněné dělat rozhodnutí šitá na míru pomyslnému průměru, který je ale právě jen pomyslný, a ve skutečnosti odráží řadu vlastností těch, kdo rozhodnutí dělají.

„BYLO BY JISTĚ KRÁSNÉ, KDYBY ODCHÁZET, ČI PŘÍMO UTÍKAT MUSEL TEN, KDO SE CHOVÁ NÁSILNĚ. V TAKOVÉ UTOPII ALE ROZHODNĚ NEŽIJEME.“

pohodu, péči a například i výuku dětí, jeden měsíc navíc díky odkladu grantové uzávěrky nemusí vůbec pomoci. To kromě toho v praxi znamená, že další rok už o práci přijdou úplně.

Jaká je situace mimo vědu?

Na základě výzkumů především našich kolegů ze Sociologického ústavu dnes už víme, že ženy jsou pandemií, respektive nezvládnutím řízení jejich následků, zasaženy výrazně více po ekonomické stránce. Tvoří většinu pracujících ve službách, ale převažují i mezi těmi, kdo mají takzvanou prekérní formu práce, práci na DPP či rovnou bez smlouvy, což se také výrazně

„O DOMÁCÍM NÁSILÍ SE MLUVÍ JEN TEHDY, POKUD VZTAH TRVÁ. NÁSILÍ ALE ČASTO NEKONČÍ ANI PO SKONČENÍ VZTAHU.“

Takovýto pokrivený pohled naprosto ignoruje doložitelné rozdíly ve společnosti a rozhodnutí dělaná na základě tohoto „průměru“ pak znamenají, že třeba nemáte kde koupit dítěti boty.

S kolegyní Danou Moree jste v souvislosti s pandemií a vládními opatřeními dělaly výzkum o domácím násilí. Jak a kdy jste výzkum prováděly?

Tento výzkum vznikl vlastně tak, že jsme se s kolegyní zabývaly příbuznými tématy a měly jsme obavu, že grantový provoz vědy nebude schopen okamžitě reagovat na aktuální situaci. Hrozilo, že nebudou sbírána data, která by pomohla vyhodnotit dopad pandemie, respektive (prvního) nouzového stavu a souvisejících opatření, na domácí násilí, a to především v jeho partnerské podobě, v němž genderová nerovnost hraje velkou roli.

Začaly jsme analýzou probíhajících případů, které se specializovanými neziskovými organizacemi řešily jejich dlouhodobě i zcela nové klientky a několik klientů. Výsledky ukázaly na řadu problémů hlavně v systému pomoci, takže jsme se rozhodly ve výzkumu pokračovat i po skončení prvního nouzového stavu a data jsme sbíraly až do prosince 2020.

Z vašeho výzkumu vyplývá několik znepokojivých tendencí. Třeba to, že v době pandemie se významně zvýšila poptávka po službách neziskovek (až o 40 %) a nárůst počtu hovorů na krizovou linku. Jaké bylo ale pro tebe osobně zásadní zjištění výzkumu?

Zásadní poznatek výzkumu¹ vidím v tom, že systém pomoci a prevence, jak je aktuálně nastavený a jak reálně funguje, je silně nekonzistentní. To znamená, že ten samý projev domácího násilí může být na jednom místě jedním člověkem, například od policie, jako takový i vyhodnocen, ale jinde tomu tak být nemusí, a celá kauza takzvaně spadne do přestupkového řízení, kde je naděje na zastavení násilí naprosto mizivá. Narazily jsme totiž na případy, kdy pokuta, kterou přestupkové řízení skončilo, osobu chovající se násilně vlastně podpořila, jako kdyby jí bylo řečeno: je to jen malý přestupek v takové a takové hodnotě. Jednalo se vždy o muže, které takový typ řešení od dalšího páchání násilí neodradil. Proto jsme se po první fázi výzkumu zaměřily především na systém pomoci.

Na „planetě Česko“ totiž panuje domněnka, že se to u nás má s domácím násilím jinak než ve zbytku světa. I proto prošlo bez povšimnutí, že se česká vláda vůbec neřídila doporučeními, která přišla z Evropského parlamentu, aby jednotlivé země navýšily počty míst v azylech pro ty, kteří musejí před násilím utéct. Bylo by jistě

„PŘES ZJEVNOU PŘÍTOMNOST NÁSILÍ V RODINĚ TAK MŮŽE DOCHÁZET K JEHO URČITÉ LEGITIMIZACI PRÁVĚ TÍM, ŽE JEJ NIKDO NECHCE POJMENOVAT.“

krásné, kdyby odcházet, či přímo utíkat musel ten, kdo se chová násilně. V takové utopii ale rozhodně nežijeme. Zaměřit se proto musíme na to, jak nejlépe pomoci těm, kdo odejít potřebují, a to navíc v situaci, kdy je sociální bydlení téměř nedostupné.

Tento pocit výjimečnosti „planety Česko“ se projevuje i ve svérázném zacházení se samotným fenoménem násilí. O domácím násilí se mluví jen tehdy, pokud vztah trvá. Násilí ale

často nekončí ani po skončení vztahu. U nás se na něj ale díváme jako na novou věc, která spadá třeba pod nebezpečné pronásledování. Tím se však může velmi snadno ztratit dlouhodobý kontext násilí, který určuje i jeho povahu a dopady – třeba snahu získat maximální kontrolu nad životem druhého člověka.

Není proto na místě hodnotit projev takového chování jednotlivě, ale vždy pouze v celém kontextu, byť je to pochopitelně často velmi obtížné. V cestě tu stojí i zvláštní jev, kdy úplně totožný projev násilí je mezi cizími lidmi posuzován a řešen často seriózně. Docílit stejného přístupu u násilí mezi lidmi, kteří se znají, nebo spolu dokonce žijí či žili a mají děti, se zdá být výrazně těžší.

Velmi dobře je to bohužel vidět na znásilnění, kterého se většinou dopouští někdo, koho oběť znala. Výrazně vyšší pravděpodobnost, že se věc bude řešit oficiální cestou, je, pokud se znásilnění dopustí neznámý pachatel.

Působí to, jako by stále existovalo přesvědčení, že do soukromého prostoru by se veřejné instituce neměly tolik míchat.

Ano, to nás přivádí k dalšímu problému, který jsme s kolegyní nazvaly „nikomu neublížit“, což je snaha na všech stranách systému nebyt tím, kdo řekne, že se o domácí násilí jedná. Panuje tu absurdní snaha, přítomná zejména v případech rozvodových kauz, nechat vše až na trestní řízení. Absurdní je to proto, že naprostá většina případů domácího násilí se do takového řízení vůbec nedostane. Když ano, málokdy skončí jinak než podmíněným trestem.

Přes zjevnou přítomnost násilí v rodině tak může docházet k jeho určité legitimizaci právě tím, že jej nikdo nechce pojmenovat. Pro lidi, kteří jsou násilím zasaženi, je přitom velmi těžké násilí pojmenovat, obzvláště má-li psychickou podobu, která je zároveň z podstaty tohoto typu násilí (tedy získání kontroly nad druhou osobou) nejrozšířenější.

S tímto relativně starým poznatkem celý systém aktivně nepracuje. To bohužel platí i pro mezigenerační přenos násilí. Setkávaly jsme se s názorem, a to opět přímo zevnitř systému pomoci, že pokud někdo týrá druhého z rodičů, může být stále dobrým rodičem. Nemusí to mít vliv na jeho rodičovské kompetence.

Tento názor plyne z nepochopení, jak dochází k mezigeneračnímu přenosu násilného chování, ale i toho, jak vůbec funguje trauma, obzvláště pokud je součástí dětství a dospívání. Zároveň souvisí právě s neochotou převzít za řešení násilí zodpovědnost tím, že se jednoznačně pojmenuje. Souvisí to ale i s tolerancí vůči násilí, která je pochopitelně zvýšená u lidí, kteří mu jsou dlouhodobě vystaveni, týká se to však i těch, kdo pracují v systému pomoci. Ve výzkumu se to projevovalo tím, že facka, tedy jednoznačně fyzické násilí, je bagatelizována, přestože k ní většinou nedochází zničehonic. Všichni, kdo v systému pomoci pracují, to dobře vědí. S bagatelizací násilí systém také neumí dostatečně pracovat.

Takže když žena dostane facku, z pohledu systému nemusí jít o domácí násilí, ale prostě o to, že si muž ženu potřeboval „doma srovnat“?

Musím říct, že u řady lidí, kteří se k domácímu násilí vyslovují z odborných pozic, a přímo tak ovlivňují, jak poskytované služby vypadají, mne nepřestává šokovat

míra neporozumění některým základním pojmům, a zejména pak genderově podmíněnému násilí.

Vracíme se kruhem na začátek. Zdá se, že je tady obecně přijímané jako fakt, že pokud bychom zjistili, že například právě tu facku stejně pravděpodobně dostane v rámci domácího násilí muž jako žena, jedná se o projev, který je genderově neutrální, a můžeme tak dokonce tvrdit, že domácí násilí není genderově podmíněné. Takto by to mohlo být jen ve společnosti, která není poznamenána genderovými nerovnostmi tolik jako ta naše a kde muži nejsou v průměru fyzicky silnější, než jsou v průměru ženy.

Už jen to, že násilnou smrtí u nás, ale i po celém světě, v kontextu domácího násilí končí v drtivé většině případů ženy, by mohlo i méně zasvěceným pomoci pochopit, že ona facka nemá vždycky stejný dopad nebo účel. Narazily jsme i na to, že pokud se žena fyzickým násilím brání například násilí psychickému či rovněž fyzickému, může být případ vyhodnocen tak, že se o domácí násilí nejedná, protože role nejsou jasně rozděleny, jak vyžaduje místní kriminologická definice. To považují za systémové selhání.

V kontextu domácího násilí se ještě často ukazuje, že ekonomická závislost na muži-živiteli je obzvláště u matek malých dětí pastí, z níž se při praktické nedostupnosti sociálního bydlení a držení dětí jako rukojmích dokážou vymanit jen někdy. Takto nevýhodné postavení pochopitelně ztěžuje i možnost sjednat nápravu, ozvat se a být skutečně slyšet, natož být vyslyšen/a.

Domácí násilí se samozřejmě týká i mužů. Je zřejmé, že i v případě domácího násilí na mužích se často pracuje s genderovými stereotypy, které jsou zneužívány k získání kontroly nad mužem. Je jim třeba vytýkáno to, že neplní dostatečně svou mužskou roli živitele. Popírání toho, že se jedná o genderově podmíněné násilí, ale k pochopení mechanismů těchto projevů zcela jistě nepřispěje. Proto považují za znepokojivé, když se takové hlasy ozývají z míst, jež by tomuto násilí měla rozumět.

Z celého našeho rozhovoru mi vyplývá, že ať začneme odkudkoliv, vždycky skončíme u toho, že ústřední problém je v tom celkovém společenském ovzduší nasáklém sexismem, který účinně zakrývá přetrvávající nerovnosti, a nerovnosti zase zpětně dodávají materiál pro sexistické vysvětlení světa. Co by se podle tebe mělo dít, aby došlo ke změně?

Systém pomoci, jak je teď nastaven, obsahuje řadu nástrojů, které nejsou vždy dostatečně využívány. Ohromný posun správným směrem by znamenalo už jen jejich důsledné využívání. Systém pomoci je ale velmi složitý, není snadné se v něm zorientovat ani v případě, kdy neřešíte aktuální trauma ze znásilnění partnerem či manželem, nikdo vás nepronásleduje, nemáte strach z toho, že přijdete o děti (což je bohužel obava, kterou systém pomoci spíše posiluje), a nikdo vám roky nepodřýval nejenom sebevědomí, ale vůbec víru v to, že dokážete správně vyhodnotit realitu.

Je proto nutné prakticky zpřístupnit systém pomoci. Potřebujeme taky celorepublikovou kampaň, která by tento typ násilí podrobně a nezkrasleně popsala, včetně genderové podmíněnosti. Je třeba přizpůsobit systém potřebám lidí, kteří násilí vůči sobě řeší. V současnosti systém mnohdy plní spíše vlastní potřeby (například mít veškerou dokumentaci ze všech míst jako povinnost osob čelících násilí) než skutečné potřeby přeživších, kteří se stávají terčem kontroly ze strany nejbližší rodiny.

Za druhou zásadní věc považují převzetí společenské odpovědnosti za to, že se násilí stále děje, není účinně zastavováno a pachatelům v konečném důsledku prochází. V neposlední řadě je potřeba zlomit neustále přetrvávající předsudky, které násilí ospravedlňují, třeba že je úplně normální si doma manželku několika fackami „srovnat“.

¹ Výzkumná zpráva *Násilí na ženách v souvislosti s covid-19* je volně přístupná na internetu.

S vizuálním umělcem Wojtekiem Ziemliským o frustraci umělců v lockdownu, vytváření empatie online a vzestupu hravosti.

vstátní v 6-6.30 ! křivky
 z vyčíslených (na stěně) dle s m
 Ej
 vzemý
 posolit z us

pusit radio :-)
 rozšířit stave (bob)

před 9:00 kře do mokrých
 mléko + křivky mch
 bokoládka nebo něco

potom cvičit

kolem 10-11:00 mra + bmr

12:00 oběd uspit v mikrov

spat

odpoledne

kře, mch, Tonda, cvičení, zmr

večer v 7-8 dle se
 potě

v 8 včivky píše injekci

učer křivky? kře i s včivky

zvířek, střeň orgány
 → z jejich zvuk !!

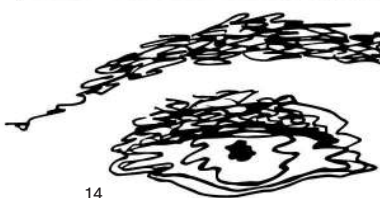
RESILIENCE

schopnost organismu regenerovat se zp
 přirodní podoby

možná nové

radikální floristika
 uplatnění technik na rostlinné
 smrt z požárek květiny

roztírné
 charakteristiky, které problémy transform

koncept nové radikální magmatické est

před dveřmi
 vstoupil
 přiček 2, bítka
 sloutky, bítka
 sýra
 ide na místo
 jedno vnitro)

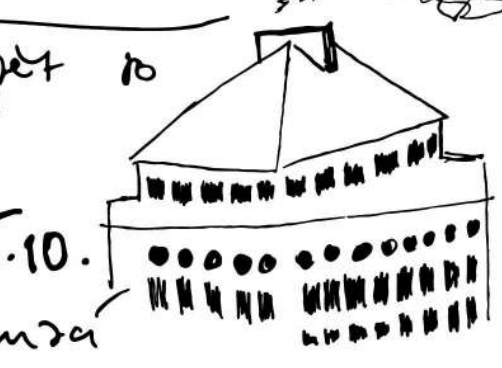

vlnitý, vlnu ohřít
 sýrem,
 křez
 kav, povídat si

něco mě bolí:
 MINULA ON X KUPEN

MINUN X :jii sattu.
 MINUA sattu x xax.

dnes se mi zblá
 perfektně básně
 že co s poezii
 jasně je důležité psát se
 vřimlí jako si
 jak moc to ~~prostor~~ zplňuje prostor

etiky

ANTOLOGIE = květobran!

Následující text se snaží zachytit dopady pandemie a situace lockdownu na těla divadelních tvůrců a tvůrkyň spojených s Centrem experimentálního divadla. Vychází především z anket mezi performery a performerkami působícími nebo hostujícími na některé ze scén CEDu. Anketa byla rozeslána elektronickou formou v době probíhajícího tvrdého „lockdownu“ na jaře 2021. Obsahovala pět jednoduchých otázek týkajících se struktury běžného dne; činností a praktik, které byly kvůli pandemii omezeny; dopadů situace lockdownu na vnímání vlastního těla a na péči o něj. V závěru anket se mohli respondenti a respondentky svěřit s čímkoli dalším. Anketu vyplnilo deset lidí, sedm českou a tři anglickou variantu. Anketu jsme pak doplnili o poznatky z diskuse na stejné téma s vedoucími všech tří scén CEDu během redakční rady CEDITU.

Jedna historická paralela

*Marienthal: Sociografie komunity nezaměstnaných*¹ je ikonická sociologická studie o devastujících dopadech téměř absolutní nezaměstnanosti na původně průmyslovou vesnici ležící třicet kilometrů od Vídně. V roce 1929 zde došlo k uzavření továrny na zpracování lnu, která celé obci dávala práci. A přesně v té chvíli se sem vydali výzkumníci Paul Felix Lazarsfeld a Hans Zeisel a výzkumnice Marie Jahoda, aby podrobně popsali, jak dopadá nezaměstnanost na životy zdejších obyvatel. Tato historická paralela nás napadla kvůli jedné konkrétní anketní odpovědi:

Ráno vstanu v 7 a vyvenčím psa, nachystám snídani, dám prát pračku, vyřídím maily a práci, která je potřeba. Uvařím oběd, uklidím a jdu na delší procházku se psem. Pak si zacvičím, poslechnu nějaký podcast, káva, knížka, relax. Večer nachystám večeři a povídáme si u sklenky vína nebo jen pustíme film. Sprcha a večerka o půlnoci (Anketní odpověď)

Jedním z (tehdy) překvapivých odhalení zmiňované studie bylo, že ženy, které přišly stejně jako muži o práci v továrně, vlastně nejsou „nezaměstnané“, ale „jen neplacené“. Jejich den byl totiž, na rozdíl od mužů, absolutně vyplněn péčí o domácnost a celou rodinu. V předcházející anketní odpovědi jsme si tak představili ženu, která se téměř o sto let později ocitla v obdobné situaci, neboť rovněž náhle přišla o hlavní činnost, která strukturovala její den.

Zatímco před necelým stoletím badatelé a badatelky v rámci velké hospodářské krize zkoumali vesnici zachvácenou nezaměstnaností, ztrátou perspektivy a absolutní materiální nouzí, výzkum současné velké krize se stává zkoumáním globální vesnice zachvácené virem, který si vynucuje sociální distanci. Ostatně právě onu „globální vesnici“, jak propojenému světu říká mediální teoretik Marshall McLuhan, koronavirus všem jasně odhalil:

U svých rodičů cítím, že si všichni nějak na svém těle uvědomili, co je to globalizace. Teď se spojují občané vesnice Borač za Tišnovem s největšíma asijskýma megalopolema na svých tělech. To dokázal vir udělat. (Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Avšak současná krize má na rozdíl od té ve 30. letech 20. století již od počátku podobu „dočasného pozastavení činnosti“. Funguje v našich myslích většinou jako jakási „pauza“, jako neplánovaný vpád „jiného času“ do uhánějícího dějinného pohybu, po jehož odeznění se zase všechno vrátí zpátky. Musí!

Mně to omezení nedělá problém, ani po tom roce. Měl jsem krátkou krizi, asi čtrnáct dní. Ale kdyby to mělo být navždy, tak to je šílený. Já to snáším jen z toho důvodu, že je to nějaký přechodný stav. (Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Není však dopad pandemie již příliš velký, abychom se mohli vracet kamsi zpátky? A je vůbec ještě kam se vracet? Pandemie se přece už podepsala na našich tělech a na tělech našich blízkých. A nesčetněkrát šlo o podpis poslední.

V tomto textu se pokoušíme rozluštit, jakou zprávu lze vyčíst z těl těch, kteří se před pandemií takřka denně objevovali před zraky diváků a kteří skrze svá těla chtěli podat zprávu o světě, v němž žijí.

Text: Petr Kubala a Jakub Liška

Nastává radikální změna rytmu

Pokud se situace současné krize „globální vesnice“ v něčem podobá krizi v Marienthalu, pak v tom, že došlo k výrazné proměně rytmů, které dosud udávaly tempo lidských životů. V obou případech nastala neplánovaná a nenadálá temporální změna vzniklá náhlou absencí „centrálního rytmizátoru“ v podobě továrny na jedné straně a v podobě hraní a zkoušení v divadle na straně druhé:

Pro divadelníky to znamenalo, že jim odpadl ten večerní program, který s sebou často nesl pozdní příchod domů (...). A tím, že tohle spadlo, tak většina lidí z tohoto oboru má větší příležitost tohle kontrolovat. Pro mne to třeba znamenalo, že jsem začal vstávat o půl sedmé, což bych běžně nedělal, protože bych vstával tak o půl desáté, abych tak akorát došel na zkoušku, protože jsem předtím chodil domů v jednu. Takže já ráno kromě pozvolného startování dne stihám i meditovat. (Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Rytmus každodennosti se radikálně proměnil. Člověk se ocitl v „jiném časovém prostoru“, zvláštěně zploštělém, kdy v některých fázích nebyly dny od sebe odlišitelné, protože sestávaly

z nevýznamných událostí, které si ani nebylo proč pamatovat. Právě takto vykládali autoři marienthalské studie velmi špatně vyplněné „časové přehledy“. Lidé se v momentě takovéto náhlé změny ocitají v prázdném čase. Nedělají nic významného, a proto si toho ani moc nepamatují a nejsou schopni ani zpětného podrobnějšího zápisu. V naší anketě se tyto „špatně vyplněné časové přehledy“, které jako by popisovaly čas pandemie jako jednolitý celek, také objevují:

Vstanu, vyvenčím psa, přečtu si nové informace, zacvičím si, řeším něco v divadle, popřípadě v jiných kšeftech.
(Anketní odpověď)

Snídám doma, potom učím nebo mentoruji nebo mám produkční setkání. Všechno dohromady mi zabere tak sedm až deset hodin času u počítače.
(Anketní odpověď)

Domácí práce, procházka, cvičení, četba.
(Anketní odpověď)

Ale je také dost dobře možné, že se odpovídajícím prostě jenom nechtělo vyplňovat nějakou hloupou kolonku ve formulářích na internetu a že by je slova o „rozvolněném“ a „pomalém“ čase možná až urazila. Někteří z nás totiž pracují během pandemie paradoxně daleko více než před ní, a navíc jsou kvůli home office zavězeni doma, mezi čtyřmi stěnami.

Dalo by se tedy spíše říci, že náhlá změna každodenního rytmu otevírá jakousi novou možnost jiného času a jiného rytmu, který jako takový musí být *uchopen* a *zaplněn*. Neboť představa, že se jedná jen o „nějaké přechodnej stav“, s sebou nese také potřebu, abychom byli na jeho konec náležitě připraveni. Tato potřeba se ukazuje například ve snaze respondentů a respondentek uchopit tento nový časový prostor tak, aby jim „k něčemu byl“, aby je „někam posunul“ a také aby měl alespoň nějakou strukturu, tedy aby v rámci něj docházelo k nějakým změnám a přechodům:

Vstanu, jdu se projít nebo běhat nebo lézt na stromy nebo otužovat se v řece a mezi tím vším se rozcvičuju, intuitivně podle potřeb mého těla. Během procházky si většinou i zpívám nebo si někde sednu a dvacet minut zamedituju. Pak se vrátím domů, dám si sprchu doprotahuju se a nasnídám se. Po snídání většinou jdu k počítači pracovat nebo si ještě urvu kousek času na čtení knih nahlas (...). Po někdy celodenním programu před počítačem mezi zoomy a maily se většinou jdu zase projít nebo vezmu kolo a jedu do města něco vyřídít nebo se jenom tak ztratit. (...) Když zrovna cítím potřebu, tak si taky kreslím nebo zamedituji. Velmi mně pomůže taky udělat si čas na vaření a u toho poslouchat podcast filosofie.
(Anketní odpověď)

Budím se kolem 7–8 hodin ráno a hned potom věnuju chvilku super rychlé rutinní péči o pleť. Udělám si kávu, sním sušenky při sledování náhodných videí na YouTube – obvykle něco, co souvisí s aktuálními (geopolitickými) událostmi, nebo si prostě pustím hudbu. Poté následuje rychlá snídaně a namočení nějakých luštěnin nebo zrn do vody na oběd. Pak se snažím, před obědem, udělat nějakou práci. (...) Po nějaké práci začnu vařit oběd. Zatímco se luštěniny vaří, mám čas na to, abych pokračovala v práci nebo vybrala něco, co bych mohla sledovat s obědem. Obvykle jím dobrý, těžký oběd, který mě zasytí až do večere. Po obědě se osprchuju a začínám znovu pracovat (...) Možná si dám pauzu na videohovor s přáteli nebo rodinou. Snažím se uvařit něco zábavného na večeri – význam téhle „zábavy“ se denně mění a záleží na potravinách, které doma mám. Po večeri si připravím plán na další den, zvlášť pro případ, že bych toho dne nebyla schopna nic moc udělat. Většinu dní končím zase péčí o pleť a před spaním buď piji, nebo kouřím.
(Anketní odpověď)

Ve výše zmíněných citacích lze vysledovat: (1) snahu o vytvoření alespoň nějaké struktury v toku každodennosti a snahu o ustavení nějakého rytmu po pádu „centrálního rytmizátoru“, (2) slévání prostoru domova s prací a s volným časem a (3) časové prostupování každodenních praktik kvůli jejich nejasnému zakotvení v denním harmonogramu. V pandemii hrozí, že se den slije v jeden rozplizlý, nerozpletitelný propletenec práce-péče-zábavy-volného času--odpočinku-spánku a že se dříve (relativně) pevné a stálé hranice mezi jednotlivými aktivitami (ještě více) rozpustí. Základní tělesnou situací člověka v pandemii se tak stává kolísání mezi propadáním se do bezčasí a znovuoobnovováním vlastního životního rytmu, který není tak přísně udržován díky sociálním strukturám.

Tělo bez opory hledá svůj rytmus

S proměnou každodenních rytmů těl divadelníků a divadelnic a ztrátou opory v (relativní) pravidelnosti zkoušení a hraní dané fermanem souvisí i proměna vnímání vlastního těla, jeho fyzických změn a také proměna péče o něj. V anketních odpovědích i v diskusi figuruje tělo v několika podobách. Předně se vyjevuje jako nebezpečí nového druhu. Vlastní tělo se stává nepředvídatelně nebezpečným

pro okolí, hlavně pro rodinu a přátele, ale také pro společnost jako celek. Najednou se každé tělo (i to mé!) může stát nositelem nákazy a podílet se na celosvětovém ohrožení:

Strašně silně jsem pocítila své tělo jako zdroj potenciálního nebezpečí pro ostatní. Něco esenciálně dobrého, jako navštívit mé rodiče a být s nimi, se zcela otočilo v tom, že pro ně mohu představovat nějakou hrozbu.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Prožil jsem to intenzivně ohrožení i v rodině. V pandemii se mi narodilo dítě a projít těhotenstvím mé ženy bylo obtížný skloubit se způsobem mého života, kdy se setkávám se spoustou lidí. Vzít za to odpovědnost a neohrozit své dítě a svoji ženu, to bylo pro mě docela náročný. Zemřela mi babička na covid, tak to bylo náročný i v rodině, která bere pandemii na lehkou váhu. Prožil jsem strach ze smrtelnosti, že je tady něco, co obchází společností a může zasáhnout kohokoli. Jako mor, který bere chudáka i boháče.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Dále se tělo proměňuje vlivem ztráty dosavadního rytmu vyvolané vládními opatřeními. Performerů a performerky, uvyklí na častý pohyb a práci s vlastním tělem, je pocítovali velmi znatelně. Někteří nepopisovali jen změny tělesné hmotnosti a síly, ale i velmi silné dopady na vlastní tělesné schopnosti:

Velká nadváha a malátnost; časté bolesti hlavy, ztuhlé svaly. Ztratil jsem smysl pro orientaci v prostoru. Cítím se, jako bych byl pořád uvnitř bubliny, i když jsem se dostal ven do obchodu. Moje smysly jsou celkově otupělé.
(Anketní odpověď)

Určitě jsem často zaskočen, jak rychle dokážu být zadýchaný. Taky se občas sám překvapím, jak moc mě baví tancovat nebo se intenzivněji hýbat po dlouhé době bez zkoušení.
(Anketní odpověď)

Nastalou situaci změny rytmů a postupné fyzické proměny svého těla se snažili divadelníci a divadelnice kompenzovat důkladnější péčí: jinou tělesnou aktivitou a stravou. Cvičí, chodí se procházet, vaří. Nejde jim tedy jen o to, nalézt nový rytmus a kompenzovat ztracenou intenzitu pohybu, ale také aby se setkávali „se zdravým okolním prostředím“, s kvalitní stravou, nepili alkohol, otužovali se. Divadelníkům a divadelnicím tak nejde jen o to předcházet tělesnému „chátrání“, ale jde jim také o vyrovnávání se s komplexními podmínkami, v nichž člověk sice něco ztrácí, ale také něco nového získává.

Zisky a ztráty pandemie

Divadelníci a divadelnice v pandemii přišli především o „hraní před diváky“, tedy o svou hlavní činnost. To mnozí z nich skutečně citelně vnímají. V anketě zmiňují, jak jim chybí zkoušení, možnost hrát své oblíbené postavy, interakce s publikem, možnost jít do divadla a náhodně tam někoho potkat i vyplavování emocí během představení, které má samo o sobě uklidňující účinek. V případě ztráty možnosti hraní došlo u některých divadelníků a divadelnic k (snad) dočasně ztrátě „smysluplnosti každodenní reality“.

Znatelně nepocítovali jen ztrátu své „hlavní činnosti“, ale také nemožnost dotýkat se druhých lidí a vyměňovat si energii skrze setkávání v restauracích, barech a hospodách, stejně jako nemožnost relaxace v sauně či v bazénu. Objevil se i pocit ztráty společenských pravidel, která by regulovala jednání v konkrétních situacích v období pandemie:

Mám mít roušku takhle, nebo takhle, nebo úplně dole? Nejde o to, jak já se cítím, že mi chybí pravidla pro to, abych já neohrožoval jiné. Že se ještě neustavil nějaký kód, jak spolu fungovat, aby to bylo společensky přijatelné. Že to má každý nějakým způsobem jinak. A vždycky když jdu proti stařeince v úzké uličce, tak řeším, co dělat a jak to má ona. Ona je možná už očkovaná, jak to cítí? Možná ji urazí, že si nasadím roušku. Prostě nevím, jak z toho, nejsou pro to konvence.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Avšak introvertnější část divadelníků a divadelnic díky pandemii získala prostor, který se jim v běžném provozu nedaří nalézat. Pomalejší tempo jim poskytuje prostor pro zastavení, meditaci, reflexi a průzkum stavů mysli. Zdá se, že díky této dlouhodobé reflexi introvertnější divadelní tvůrci a tvůrkyně již pandemii nevnímají jen jako „pauzu“, ale jako přechod k něčemu novému a transformovanému. Neočekávají tedy návrat k „normálu“, ale silně se u nich objevuje snaha zachovat to smysluplné, co pandemie a s ní vynucená „pauza“ přinesly:

Vnímám, že ten stav je na přechodu, ale ne do normálu, ale do nové fáze, do nějaké nové generace. Takže tam je tahle výzva na celou tuhle zkušenost dále nezapomenout.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

NE

Na osobní úrovni jsem začala fakt žít všechna ta klišé: divadlo je komunikace někoho s někým, ti musí být fyzicky na místě, to všechno, co tady definujeme a co tu zaznívá, to živé setkávání. V době před pandemií jsem cítila spíš tlak na to obsáhnout, co se všechno děje. Jezdí se dívat, obsáhnout Brno, co se v něm děje. A tu dřívější radost jsem po těch letech obrousila a vnímala jsem to víc v rovině osobně nastavené povinnosti a vlastně tlaků, které jsem vyvíjela sama na sebe. A teď jsem si této možnosti naopak začala velmi vážit a smysl živého umění se zhmotnil a zkonkrétnil. Tím, že tak dlouho absentovala možnost se na jeho tvorbě podílet. Tohle vědomí by bylo samozřejmě skvělé si zachovat. Pokud se nám nepodaří tyhle proluky nějak integrovat do procesu tvorby, tak samozřejmě nevím, jestli si ho nějak výrazně udržím.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Myslím, že budoucnost živého divadla existuje. Ta doba odhalila spoustu slepých uliček, kde to nejde přenášet a kde to živé setkání má úplně tu nejdůležitější roli.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Některé tvůrkyně a tvůrci tuto situaci reflektují ještě hlouběji a hledají v ní možnosti, jak tuto zkušenost přetavit do tvůrčího a nakonec i do „provozního“ posunu:

HR

Myslím, že dochází ke zcitlivění k umění a k autorské tvorbě. Už před pandemií docházelo k obratu relevance nebo k etickému obratu v umění. Bohužel tohle uvažování nepramení z divadelního světa, ale nějakým způsobem do něj prosakuje. A mám pocit, že výrazněji budou vyvstávat otázky: Proč se něco produkuje? Komu? Za jakým účelem? K čemu to je? Že tahle struktura otázek a pohlížení na věci začíná být hlubší. A třeba k tomu dojdeme trapnými cestami a bude se ukazovat prstem na relevantní obsahy, na generický... což mi není nejbližší, ale ta debata je velmi důležitá.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Ta struktura mojí práce má nějaký projektově produktový dimenze. A připadá mi teď mnohem důležitější soustředit se ne na ten výsledek, ale i na ten čas, kdy se na něm pracuje. Ta práce jako způsob života.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Mám pocit, že můj zájem se víc přesouvá do toho procesu, na hodnoty, o kterých se mluví ne v rámci produktu, ale na kterých se zakládá už samotný proces. Přemýšlím o produktivní zahálce, o významu tady těch výjimečných stavů, pauz, prázdných míst, kde se nic neděje, ale odkud může spousta věcí povstat. A mám dojem, že jsme to vůbec nezařazovali do našeho provozu, který byl takovým rachotivým provozem bez možnosti ticha, bez poruch a tak. A nacházet uprostřed provozu možnosti, kde se věci mohou znovu promyslet, reflektovat a udělat úplně jinak, tak aby nám je nemusela nabízet globální koronavirová pandemie, by bylo žádoucí.
(Diskuse redakční rady časopisu CEDIT)

Jak budeme hrát?

Z naší ankety vyplývají dvě hlavní pozorování. Prvním je, že pandemická situace silně narušila dosavadní životní a pracovní rytmus divadelníků a divadelnic. Došlo ke slévání práce a domova, soukromého a veřejného, slévání časů, prostorů a praktik. Nastoupila nuda a se zánikem dosavadních rytmů vyvstala silněji potřeba sebedisciplinace a nalezení nového životního rytmu.

Zároveň se divadelní tvůrkyně a tvůrci obrátili ke svému nejbližšímu okolí. Více se zaměřují na to, jak jejich okolí ovlivňuje jejich život a zdraví, a naopak i na to, jak oni sami svým chováním své okolí ovlivňují. Začali cvičit, meditovat, jíst zdravěji.

Návrat do divadelního provozu je tak pro divadelní tvůrce a tvůrkyně spojen s otázkou, zda budou schopni a ochotni navázat na předchozí fungování, nebo zda jej nezačnou revidovat a přetvářet tak, aby jim více vyhovovalo, přičemž budou mít v hlavě zkušenost pandemické situace, z níž chtějí navázat na to smysluplné.

Lze předpokládat, že přinejmenším v oblasti zmírnění dopadů divadelního provozu na fyzické a psychické zdraví se takové revizní snahy objeví. Jestli se však podaří proměnit fungování divadel hlouběji, bude záležet na tom, do jaké míry se podaří introvertnější a reflexivně zaměřené části divadelních tvůrců a tvůrkyň přesvědčit o svých představách tu extrovertnější část, která se spíše těší na to, až bude moci hrát a potkávat se s přáteli. 🎭

ME

¹ JAHODA, Marie; LAZARSELD, Paul Felix; ZEISEL, Hans: *Marienthal: Sociografie komunity nezaměstnaných*. Masarykova univerzita, Brno 2013

KUDY VEDOU

Iva Heribanová (*1999) je studentka teatrologie a anglistiky na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity a divadelní kritička.

Pěťa Kupcová (*1996) je studentka divadelních a filmových studií na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, divadelní kritička a kulturní organizátorka.

Pandemie koronaviru kromě řady dlouhodobě palčivých sociálních problémů zvýraznila i schopnost a touhu divadla nejen tyto problémy ve své tvorbě reflektovat a upozorňovat na ně, ale i napomáhat k jejich zmírnění. Na příkladu Centra experimentálního divadla lze vidět, jak každé divadlo inklinuje k jiné formě pomoci.

Divadlo Husa na provázku ve svých inscenacích směřuje k reflektování sociálních problémů dotýkajících se konkrétních skupin obyvatel (například diskriminace Romů v *Gadžové jdou do nebe* nebo sociální marginalizace starých lidí v *Domovu na konci světa*). Tuto tendenci lze vysledovat i v dobročinných aktivitách divadla, kdy se zaměřuje na pomoc konkrétně zacíleného charakteru. Divadlo dalo impulz a poskytlo zázemí veřejným sbírkám – sbírce notebooků, mikulášské sbírce, velikonoční sbírce.

HaDivadlo svou tvorbou opakovaně upozorňuje na problémy globálního charakteru, které přesahují individuální měřítko (typická je pro něj environmentální tematika, například v inscenaci *Naši – Studie rozhovoru o klimatické krizi*). Možná proto i v době pandemie apeloval kolektiv divadla skrze propagaci dobrovolnické činnosti na roli jedince ve společnosti a schopnost každého člověka – své členy nevyjímaje – přispět jakýmkoliv možným dílem ke zlepšení aktuální nelehké situace. Toto přemýšlení ve smyslu jednotlivců v rámci větších komunit se promítá i do formy vzniku části merche (reklamních předmětů) HaDivadla, na němž se šitím a pletením podílí konkrétní lidé nějakým způsobem na divadlo napojení.

Terén v případě série *Nové sady 6* inicioval tři samostatné umělecké projekty, které měly formu lokálně vymezených performančních zásahů do veřejného prostoru s ohledem na tři různé znevýhodněné skupiny obyvatel: nezaměstnané (*Hladová zed'*), seniory (*Dvěře*) a lidi bez domova (*Jupiter*).

Tento text vznikl s cílem nahlédnout z vnější perspektivy zmíněné široké spektrum dobročinných aktivit CEDu a nejen o nich podat věcnou zprávu, ale i se hlouběji zamyslet nad problematikou, kterou s sebou tyto aktivity nesou (například o aktu darování samotném nebo o nevyhnutelném PR rozměru takových činností). Nejprve jsme proto hovořily – prostřednictvím videokonferencí, telefonicky nebo korespondenčně – s různými lidmi napříč CEDem a s lidmi s ním spojenými o jejich motivaci k charitě a konkrétních zkušenostech s dobročinností.

Z Divadla Husa na provázku nám dramaturg Martin Sládeček přiblížil návaznost dobročinných aktivit divadla na uměleckou tvorbu a intendantka Eva Yildizová praktickou stránku této činnosti. Monika Žewucká, vedoucí Domova sv. Markéty, kam putovaly některé z darů z provázkové velikonoční sbírky, pak krátce okomentovala spolupráci s divadlem a reakce obdarovaných klientů. S intendantkou HaDivadla Annou Stránskou jsme se bavily o celkové filozofii scény v oblasti solidarity a téma doplnily o svou dobrovolnickou zkušenost herečka Táňa Malíková a paní Alena K., která se podílí na pletení merche HaDivadla. Vznik ideje *Nových sadů 6* nám za platformu Terén osvětlil umělecký šéf Matyáš Dlab a s Bárou Bažantovou, autorkou projektu *Hladová zed'*, jsme probíraly její zážitky z projektu samotného a problematické aspekty pozice umělce v dané situaci.

V rozhovorech jsme soustavně narážely také na problémy obecnějšího charakteru, které s sebou charita a dobročinnost vykonávaná z pozice divadel, zvláště nyní

CESTY CHARITY ?

v pandemické situaci, přináší. Ty jsme se rozhodly dále reflektovat ve vzájemném dialogu.

Dialog na stránkách CEDITu se čtenáři vedou:

Pěťa. Pochází ze sociálně slabé rodiny. O svých zkušenostech a rodinném (ne)zázemí nerada hovoří, protože se obává, že by to ze strany okolí mohlo vyvolat buďto nelibost, nebo lítost. S charitou má zkušenost nejen skrze oficiální benefiční sbírky, ale i v rámci rodinné solidarity. K benefičním a charitativním aktivitám je skeptická. Nelíbí se jí, když jsou někde příliš propagovány, protože to dle jejích zkušeností zavání především potřebou nabyt dobrého pocitu sama ze sebe a vylepšit si své PR nebo morální skóre, ačkoliv rovněž nepopírá jejich potenciál pomoci.

Iva. Pochází ze zajištěné rodiny. Když o ní hovoří s jinými lidmi, má tendenci si ve srovnání s cizími prožitky za toto stabilní zázemí připadat provinile. Mimo solidaritu blízkých se její zkušenosti s charitou zakládají na oficiálních formách pomoci zprostředkovaných třetími stranami. S přibývajícím věkem roste její obdiv k lidem, kteří z vlastní iniciativy pomáhají, sama ale na totéž postrádá odvalu. Proto vždy, když „na něco“ nebo „někoho“ přispívá, připadá si jako čím dál větší pokrytec, a dobrý pocit jí to nepřináší, spíše naopak.

P: Když se řekne charita, vybaví se mi, jak jsem v primě na gymnáziu dostala balíček, který byl určen dětem ze sociálně slabých rodin. Bylo to krátce poté, co mi umřel táta, a lidi nejen ve škole mě měli tendenci litovat a já vlastně nechápala proč. Nepřišlo mi, že se něčím liším od ostatních. Takže moje první reakce nebyla: „Jé, děkuju. To je super!“, spíš jsem si připadala dost divně. A říkala jsem si, co to pro mě znamená, že jsem dostala zrovna já takový dar. A co ode mě kdo očekává. Jaká je tvá zkušenost s charitou?

Eva Marie Růžena Sližová (*1997) je básnířka zabývající se performativními procesy vzniku slova i akce.

SKRZE ZEĎ

První vlna. Mohla jsem zpomalit a nadechnout se. Bylo mi smutno. Druhá vlna. Třetí vlna. N-tá vlna. **ZEĎ nabyla „palčivé relevance“**. Nacházíme paralely ZDÍ - to, co nás nekompromisně omezuje. Moje přítomnost je komponována ze tří dílčích: ta ve mně, ta, v níž jsem, a ZEĎ. **Konkrétní podoba prostředí románu není důležitá - pouze jeho ne-reality z pohledu postavy**. Příroda je personifikována jako přítel, nikoli milenec. Existuje absolutní samota? **Pojmenování překážky: ZEĎ** je. Co bude s ní? **Přijetí**. Chtě nechtě si začínáme zvykat. Co bude mi? **Vnitřní proměna**. Existuje absolutní samota? Deníková tvorba je nástrojem uchopení niterného prostoru. **Paměťová mapa**. Roste. Následně se můžu zorientovat. Vnitřek ZDI - vně mě **transformuje smyslové vnímání; neobsahuje jazyk - rodí se nový druh komunikace**. Přijímám a díky tomu si osvojuji... Syrovost: ano. Surovost: ne. **Proces vnitřní proměny se do divadla vleze**. Hospodaření - rytí a lov se do divadla nevrátí - **ne doopravdy**. Samota se stává performativní formou. **Skrze divadelní uvedení se čtvrtá stěna stane ZDÍ**. Existuje absolutní samota?

REMEDIACE

ZEĎ prochází proměnou: děje se re-mediace. Knižní předloha je prvotní médium - prostředek sdílení zkušenosti. **Remediace je repetice mediace. Zesiluje intenzitu procesu rození hry**. Nedostává se k nám divadlo, ale jiná forma zpracování materiálu. **V remediaci platí specifická časovost, fragmentace kontinuity, tempa i napětí. Aktivizuje diváka, aniž by simulovala divadlo, přijímá jeho asociace, představy a vzpomínky.** Je vlídná. **Bere v potaz zrychlenost a přehlcnost doby**. Pracuje s tím, co je, jako s hodnotou. **Remediace dělá, co může...** **Sbírá materiál získaný různými druhy percepce**. Publikuje digitalizované odřezky **intenzivního sžívání se s textem, s rolí, s jejím vnímáním času, s bytím uvnitř**. **Remediace je nit provazující tato promítnutí, koriguje jejich působení**. Vrství prvky a přístupy zpracování autorských záznamů. **Provazuje text a řeč, oční kontakt a samotu - oko a objektiv, imaginaci a strukturu obrazu**. **Provazuje křehce**. **Provazuje sluch a zvukovost krajiny, zvuk se stává páteří remediace a skeletem jejího prostoru a prostředí**. **Voiceover!** **Soundscape!** Je integrována do online prostoru nenuceně a sofistikovaně. Na nic si nehraje, ale hraje si. Nezasahuje, ale má dosah. **Odměřuje čas. Poskytuje náhledy a náznaky**. Je pokryta letmou, zároveň výraznou tenzí. **Posouvá formu setkávání se člověka a média. Vrství naše samoty**. Na sebe, do sebe, skrze sebe. **Přizpůsobuje se ve 3 sférách: uvnitř, venku a ZDÍ**. Její obsah se dává divákovi v určitou dobu, na určitý čas. **Mění se atributy přítomného momentu**. A já se pokouší vejít.

I. NE-EXPOZICE

Nastává bílá, tma, béžová, tma, šedá, tmavší šedá, bílá - děje se nekonzistence v repetici. Kam vede moji pozornost? Hugo Hugo Hugo Hugo Hugo Hugo Hugo! Myšlenky krouží okolo vedlejších věcí: věcnost. **Chceš si ulovit večeři, či bojovat se ZDÍ?** Vzdát se boje nemusí implikovat slabost, klid. **Jak pracovat tady a teď? Jak přežít tady a teď?** Je to světlo? Tma? Živel? **Nastává bílá, tma, béžová, tma, šedá, tmavší šedá, bílá - moje ZEĎ**.

II. OTŘI SE, OPŘU SE.

„Teď už není.“ - přítomnost textu, absence prázdna, absence subjektu. Cítím hrud: mokro, srst, pach, teplo, tep. Voda je proud. Voda je element. Voda není žížeň. Slyším smích a štěkot. Rys jako pes, Rys jako člověk, Rys jako přítel, Rys jako potřeba. **Rys je herec, který si osvojuje vnímání psi**. Má ZEĎ funkce? Má ZEĎ role?

III. BUČ A NEBEČ. MŇAU.

Vidím a slyším dvorek jako jeviště. **V divadle nebude zbudována fiktivní lovecká chata. V divadle se bude operovat s parametry divadla**. Pátrání po tvaru ustává v nehybnosti s kočkou v poloze kočky, v nehybnosti obrazu za plynutí zvuku. A řeči. Nekonečné němé rozhovory se sebou samou. Symptom? **Lidskosti? Minulost vypadá jinak, smutek a stesk bledne. Co je potřeba teď a tady?** Kdo je potřeba teď a tady? Komu jsem potřebou teď a tady? Slyším kroky, vodu, znění skla, pití vody, kroky - virtuální realita šla domů.

IV. ČTU TICHU.

Pole, dřeva a oblaka - cévy a kontemplace. Mohu přijmout ticho a nehybnost fotografie. Mohu si domyslet pohyb a zvuk. **Co je čtení beze slov?** Existují němé myšlenky?

V. HLÍNA NÁROŽNÍ

Chytám roztřepený signál: zdánlivé překročení virtuality do jiných frekvencí - zatímco jiný kontakt skutečně probíhá. Zvuk dominuje čím dál zjevněji. Uzemňuji se pohledem na rytí - detail, jedna akce, jeden úkon. Slyším strukturu hladu. **Strádání těla pomáhá vnitřní transformaci. Adaptabilita vůči sobě i vnějšímu prostředí je stěžejní**. Cítím zem, maso, mléko, dlaně a časovost. **Širokosáhlý slet nezbytností odhaluje, co je zbytečné**. ZEĎ pravděpodobně zbytečná není.

VI. INSTRUKCE

„Nasaď si sluchátka“ je standardní instrukce ke zvukovému kusu. Šetrně nabourává samotu. „Počkej na východ slunce.“ ...ještě ne. Zvýraznění kolektivního načasování. Obsah je dostupný až... **čekání, trpělivost, čekání, trpělivost; běh času je neměnný**. Zaspala jsem úsvit, o co jsem přišla?

VII. NARÁŽENÍ

Přijímám vlnění obrazu. Obrazovka je kolmou hladinou. Jak se mám odnaučit mluvit? Druhý vypravěč vnáší zpoždění, vlnění. Snoubí se pravdy a domněnky o péči. **Přestaňme pouze udržovat zdánlivou stabilitu! Kde je rovnováha a péče?** Poznávám obrysy ustáleného tvaru bytí. Jak rozlišit pokojné zastavení se a ustrnutí? **Narážíme do sebe. Vidím a slyším hranice**. **Narážíme do sebe navzájem?**

Text vznikl jako reakce na remediaci inscenace *Zed'* a na rozhovor s režisérkou Kamilou Polívkovou.

*legenda:

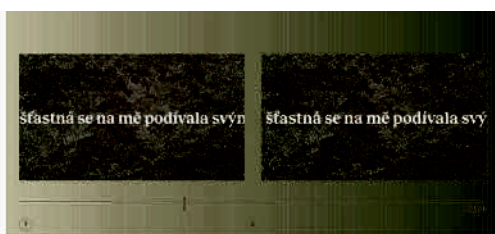
černá: reflexe remediace

červená: parafrázování *Kamily Polívkové*

šedá: druhá vlna reflexe, reflexe²

I

II

III

IV

V

VI

VII

TEĽO

Výňatky z knihy Bojany Kunst *Artist at Work: Proximity of Art and Capitalism*
(Umělec při práci: Blízkost umění a kapitalismu)
Vybral a přeložil: Petr Kubala

VD PRÁCI

Předmluva

(str. 1) ...práce s producenty a umělci, cestování, festivaly a umělecké pobyty mě postavily tvář v tvář opakujícím se otázkám umělecké bezmoci ve vztahu k politice a současným způsobům produkce. (...) Tento antagonismus lze stručně popsat jako rozpor mezi silnou touhou vytvářet politické a kritické umění a pokorným, téměř „mučednickým“ uznáním celkového přivlastnění umění kapitalismem; (...) kritika a provokativnost umění se zdají být součástí vykořisťování lidských sil.

(str. 3–4) Hlavním účelem této knihy je podpořit uměleckou praxi, která se věnuje přemýšlení o ekonomických a sociálních podmínkách práce umělců. Teprve potom můžeme tvrdit, že to, s čím kapitál spekuluje, není umění samotné, ale většinou umělecký život. Právě spekulace se zdanlivou svobodou uměleckého života zakrývá vymazávání umění z veřejného prostoru a jen dále zvyšuje neviditelnost jeho materiálních a komunitních procesů.

Produkce subjektivity

Kap. 2
(str. 19) Maurizio Lazzarato v rozhovoru, v němž kriticky přehodnocuje použití jednoho ze svých klíčových pojmů „nehmotné práce“, tvrdí, že při popisu zvláštností současného kapitalismu je lepší hovořit spíše o produkci subjektivity než o „nehmotné“ či „kognitivní“ práci. Produkce subjektivity je jádrem kapitalismu nebo, jak říká Lazzarato, je ve skutečnosti jeho nejvýraznějším efektem – „nejrozšířenější komoditou, kterou produkujeme, protože se promítá do produkce všech ostatních komodit“.

(str. 20) Tato teze se stává obzvláště zajímavou, je-li aplikována na vývoj současného umění od druhé poloviny dvacátého století, jehož jádro spočívá ve vzpouře proti standardizaci moderního života a v přehodnocení vztahu mezi uměním a životem. Nynější postavení umění ve společnosti je velmi kontroverzní; je úzce napojeno na současné způsoby produkce subjektivity, díky nimž funguje jako tvůrčí, afektivní a společenská síla, která se stále více mísí s jinými formami kreativní produkce.

(str. 21) Krizi subjektivity bychom měli věnovat pozornost právě v souvislosti se způsoby výroby v současném kapitalismu. Zejména pak v souvislosti s tím, jakým způsobem je experimentování se subjektivitou přítomno ve středu kapitalistické výroby. Není náhoda, že se právě v tomto období objevuje nespočet kritik umění, které způsoby jeho fungování přirovnávají k postfordismu. To, co má umění a kapitalismus společné, je ona nebezpečná a svůdná snaha o přivlastnění života.

(str. 21) Krize subjektivity dnes ztratila emancipační potenciál, který se odrážel v uměleckých praktikách šedesátých a sedmdesátých let; nebo je alespoň potřeba tento potenciál přehodnotit a realizovat zcela novými způsoby. Hlavním důvodem umělecké bezmocnosti je skutečnost, že současný člověk je konfrontován s brutálním zesílením individualizačních procesů, které Lazzarato popsal jako produkci subjektivity.

O pohybu, trvání a postfordismu

Kap. 4
(str. 99) ...vraťme se ještě jednou k filmu *Dělníci odcházející z továrny* (1895). Film ukazuje pracovníky Lumièrovy továrny, jak houfně opouštějí po skončení směny svá pracoviště. Je zajímavé, že tento kratičký okamžik se odehrává na specifické hranici, která odděluje práci a volný čas; tedy na hranici mezi průmyslovým procesem a továrnou na jedné straně a soukromým životem dělníků na straně druhé. Pohyb pracovníků, jejich současně organizovaný a spontánní rozchod do různých směrů, je tedy choreograficky a filmově rámovaný linií oddělující uzavřený průmyslový prostor a soukromý život; přísně racionalizované životní postupy a tzv. flexibilní volný čas.

(str. 100) Pracoviště již (dnes) není ve tmě, ale je rozptýleno všude; není jen podstatnou součástí volného času, ale je neodmyslitelně spjata s tvůrčím a transformačním potenciálem. (...) Pohyb pracovníků je ve filmu zachycen na prahu, který už neexistuje; dnes neexistuje žádná dělicí čára mezi pohybem těla vystaveným racionální organizaci práce a rozptýlenou atomizací společnosti.

(str. 101) V postindustriální společnosti došlo k vymazání rozdílu mezi prací a životem. Kdysi základní kvality života „po práci“ – představitivost, autonomie, socialita, komunikace – se ve skutečnosti stávají jádrem současné práce.

(str. 103) Pohybové experimenty byly také důležitou součástí fordistické výroby a sociální distribuce těl v průmyslové fázi kapitalismu. Vědecké teorie managementu (taylorismu) se například zaměřovaly na dokonalou synchronizaci těla se strojem, což vyžadovalo radikální a absolutní zvnitřnění pohybů vykonávaných tělem. Pouze tak bylo možné oddělit pohyby těla od samotného zážitku a nekonečně je opakovat; dalo by se říci, že pracovní pohyby lze v tomto případě oddělit od zážitku z práce.

(str. 104) Nezapomínejte se zde odcizením „pohybu od těla“, ale radikální internalizací „pohybu v těle“, tělo se zde tedy stává místem neustálého potkávání minimálních a zároveň neefektivnějších pohybů. Jedině tak lze vytvořit efektivní pracovní pohyby, které ovšem nejsou zároveň prožívány jako změna. Z tohoto důvodu byla fordistická produkce často reprezentována jako synchronizovaný skupinový tanec (...); takovýto tanec často fungoval jako kritická reprezentace podrobení pracovníkova těla průmyslovému a mechanickému továrnímu výrobnímu procesu.

(str. 105) Existuje však rozdíl mezi internalizací pohybů při tanci a fordistickým přístupem k pohybu; koneckonců pracovníci mohou jen stěží tančit, musejí pracovat. Vědecký způsob řízení tak byl ve zvnitřnění pracovních úkonů velmi úspěšný. Stejný způsob řízení se také pokusil zrušit jakýkoli druh rozkoše, která by mohla odhalit fantazmagorický charakter instituce a tím ji vystavit posměchu. Rozkoš byla radikálně vymazána pryč z těla.

(str. 106) To, co v kapitalistických společnostech dvacátého století představovalo výraz svobody, bylo v jiné ideologické konstelaci považováno za sabotáž společnosti (...). Mám na mysli zejména komunistické země, kde obraz společného tance fungoval jako zobrazení společnosti, kde byla z ideologických důvodů překračována dělicí čára mezi továrnou a soukromým životem. Komunistické systémy přijaly všechny reformy pracovního pohybu ve výrobním a pracovním procesu, ale s odlišnou konceptualizací.

(str. 106) Kromě toho se mezi sovětskými komunisty a ruskými avantgardisty hodně diskutovalo o skrytém potenciálu taylorismu a fordismu, který podle jejich názoru západní kapitalisté nerozvinuli (...). Lenin píše, že západní (kapitalistická) implementace fordismu vedla k odcizení dělníků a k autoritářské organizaci práce. Socialističtí reformátoři a avantgardisté věřili, že nové způsoby spolupráce mohou změnit společnost jako takovou. Perfektně sladěný pohyb pracovníků byl chápán jako transgresivní a transformační poetická forma, skrze niž lze dosáhnout vybudování nové společnosti.

(str. 111) ...posun, který nastal na začátku sedmdesátých let, lze dnes popsat pojmy, jako jsou postindustrialismus nebo postfordismus. (...) Práce již není organizována instrumentálním a racionálním způsobem za dveřmi továrny, ale stává se součástí produkce sociality a vztahů mezi lidmi. Kreativní, spontánní, expresivní a vynálezavý pohyb, který byl dříve vyloučen z denaturalizovaného pohybu fordistického stroje, je nyní jádrem výroby. Současná produkce z podstaty vyžaduje kreativní jedince, jejichž neustálý pohyb a dynamika vytvářejí ekonomickou hodnotu.

(str. 111) Dnešní fordistická mašinerie byla odklizená do ústraní; do zemí, kde levná pracovní síla nemá možnost uniknout za zábavou. Zůstává pouze brutální vykořisťování života ve všech jeho aspektech.

(str. 112) Současný postfordistický dělník již není součástí racionalizovaného stroje, ale spíše afektivních a flexibilních sítí, v nichž dělník prodává svůj potenciál. Existují však nové formy společného tance, které jsou mnohem více spojeny s kinestetickým uspořádáním každodenního života, které úzce souvisejí se způsoby, jak dnes žijeme a pracujeme.

(str. 114) Nejprve by se nemělo přehlížet, že vztah mezi tancem a svobodou již nemá nic společného s odporem proti rigidním a disciplinárním způsobům produkce. Proměnlivost, nehierarchické struktury, afektivita a jazyková/tělesná expresivita vstoupily do postindustriální výroby a představují jádro postfordismu jako nové organizace produkce, v níž žijeme. Autonomie kreativity a estetické zkušenosti, která byla tak důležitá, když se poprvé objevil odpor k racionalizaci práce, nyní představuje důležitý zdroj výrobní hodnoty.

(str. 116) Vztahový aspekt pohybu je v centru dnešního vykořisťování. Pohyb těla je proto exteriorizován; přestává se nacházet uvnitř těla, jako tomu bylo ve fordismu ve dvacátém století, kdy internalizace pohybů umožnila člověku být součástí většího sociálního stroje.

(str. 116) Když se pohybujete se světem, není čas na váhání.

(str. 117) Díky rozmanitosti rytmů může pohyb vytvářet napětí a vyvíjet tlak na zdánlivě hladké procesy současného kapitalistického světa. Potřeba pohybujícího se těla je dnes zjevná v proměněných protestních strategiích, jako je třeba hnutí „Occupy“, které přešlo od netělesných sítí a globálních hnutí k lokalizovaným, ale propojeným formám (...) setrvávání na určitých místech.

(str. 119) Nové režimy práce mají obrovskou moc nad těly zejména proto, že stále více znemožňují každou reprezentaci (...) tančící tělo již nedolává nudným pracovním podmínkám a nehledá novou společnost mimo práci.

(str. 127) V této souvislosti bylo divadlo často chápáno jako umělecká oblast, která vzdoruje přísné racionalizaci a touze po efektivitě homogenního času v současné kapitalistické společnosti (...) Nelze-li časovou zkušenost subjektu pojímat jako koherentní jednotku, nýbrž jediné jako flexibilní, heterogenní a rozporuplnou, nemůže být subjekt podřazen pod sociální organizační struktury...

(str. 128) Rozdíl mezi prací a volným časem mizí; v popředí je komunikativní a jazyková dimenze; lidský potenciál je jádrem výroby. Síla výroby se stává věcí, která nás ustavuje jako lidské bytosti...

(str. 129) Většina lidí činných v této oblasti se zabývá „projektováním projektů“ a realizací těchto „projektovaných projekcí“. Dimenze času je v pojmu projekt již obsažena: jde o akci v budoucnu, o aktualizaci možností atd. Navzdory tomu, že experimentování a neustálý pohyb jsou jejich jádrem, jsou současně projekty součástí homogenní temporality, kterou pocítujeme jako intenzivní zrychlení jak na intimní, tak i sociální úrovni.

(str. 130) ...koneckonců pomalost je výsadou bohatých a nevyhnutelností pro chudé. Trvání nás dráždí, protože může odhalit, jak hluboce je naše nejmimnější vnímání času (tj. pocit, že jsme aktivní bytosti a že jsme neustále v pohybu) sociálně konstruované a ekonomicky podmíněné.

(str. 132) Takové jsou dnešní globální pohyby. Naše subjektivita je organizována jako (...) nekonečné zvyšování počtu míst, která jsme navštívili, rezidencí, které jsme obývali, a lidí, s nimiž jsme propojeni. Pohyb není jen přechodný pohyb v prostoru, ale měl by být také chápán jako změna, jako kvantitativní diference.

Kap. 5 Viditelnost práce

(str. 143) Máme tu co do činění s ambivalentním statusem současných umělců a jejich práce, tedy postavením úzce spojeným s postfordistickými způsoby práce a kulturní produkce. Podle názoru některých autorů se umělec stává ideálním pracovníkem současného kapitalismu; umělec má sloužit jako základ, na kterém by měla být tvarována současná fetišizace kreativity a kreativní neoliberální flexibilní subjektivita. Většina současných uměleckých postupů skutečně zaujímá extrémně kritický postoj ke kreativitě; místo toho se zavádějí různé procesy nebo formy spolupráce, které se odklánějí od modernistické umělecké subjektivita. Navzdory rezistenci existují tyto procesy také jako součást postfordistických pracovních podmínek, (...) současná díla jsou primárně založena jako diskurzivní, performativní a interkomunikační pole.

(str. 153) Budu přemítat o formě, která zcela převládla v produkci kultury i ve způsobech, jak dnes ekonomizujeme a organizujeme své životy. Jak upozornili Boltanski a Chiapello, *nový duch kapitalismu* proměňuje práci a výrobu v nekonečnou ekonomickou expanzi a manipulaci, čímž se projekt stává základním modelem pro produktivní práci i základním rysem života a práce obecně. Umělci, ale i ti, kdo pracují v kreativních profesích, mají společné slovo, které je dostačující pro popis toho, co děláme: pracujeme na základě projektu.

(str. 154) Umělci, kreativní pracovníci a lidé, kteří jsou kreativní tak či onak, se dnes neustále zabývají projekty, často několika najednou, a pohybují se mezi realizací jednoho projektu a dokončením jiného. Práce existuje jako nekonečný řetězec projektů, od jejich zahájení až po dokončení v budoucnu; jsme hluboce zapojeni do dokončování starých projektů a zahajování nových.

Závěr: O lenosti a menších porcích práce

(str. 176) Současný vztah mezi uměním a prací je úzce spojen se vztahem mezi prací a životem i se způsoby, jakými se život (subjektivita, socialita, dočasnost, pohyb) dostává do jádra současné produkce. Můj argument je založen na víře, že umění je způsob života, ale ne v tom smyslu, že hranice mezi životem a uměním mizí; ve skutečnosti se tato hranice znovu a znovu ustavuje, vytváří formy a reprezentace života a formuje jazyk umění.

(str. 177) V současných způsobech práce hranice mezi produkcí a reprodukcí mizí. V tomto má umění zásadní význam; představuje totiž ideální znázornění tohoto mizení, a proto je v samém středu kapitalistického zájmu o vytváření hodnoty. Je tudíž nezbytné kriticky analyzovat práci umělce...

(str. 182) Druhým důvodem pro potřebu vzdoru je vztah umělce k práci, zejména co se týče její užitečnosti a produktivity, která ovlivňuje každou dimenzi umělcova života (a proto také působí jako fúze života a díla).

(str. 183) Současná práce je silně poznamenána neustálou transformací a flexibilitou; nové možnosti to však ve skutečnosti neotevřívá (...) mnoho dnešních uměleckých děl se zajímá o metody tvorby, které pracují s lenošním a neprací: chyby, minimální úsilí, náhoda, trvání, pasivita atd. Toto prolínání mezi prací a neprací nebo mezi aktivitou a lenošním (...) odhaluje materialitu práce, která úzce souvisí s časem a prostorem a která není považována za jednosměrný, projektový postup směrem k cíli, nýbrž za proces, v němž se mohou objevovat i dlouhá období pasivity, spánku, nečinnosti atd.

(str. 184) „Jako umělec jsem čerpal jak z Východu (socialismus), tak ze Západu (kapitalismus). Samozřejmě nyní, když se hranice a politické systémy změnilly, už taková zkušenost není možná. Ale to, co jsem se z toho dialogu naučil, zůstává se mnou. Moje pozorování a znalosti západního umění mě v poslední době vedly k závěru, že umění nemůže existovat... na Západě. Tím nechci říci, že žádné neexistuje. Proč už umění nemůže na Západě existovat? Odpověď je jednoduchá. Umělci na Západě nejsou líní. Umělci z Východu jsou líní; to, zda nyní zůstanou líní, když už nebudou východními umělci, se teprve uvidí.“ Tímto způsobem se Stilinovičův manifest dotýká ještě dalšího druhu plynutavé spotřeby – lenosti, která často promarňuje nejceňnější komoditu života současnosti, tj. čas. Po dvou desetiletích od vytvoření Stilinovičova textu můžeme říci, že ani umělci z „Východu“ už nejsou líní, ale podílejí se na metodách západní umělecké produkce, přičemž poslední stopy po lenošení byly úspěšně vytěsněny v transformaci.

(str. 185) Rozdíl mezi Východem a Západem se tak redukuje na hypotézu, která se pokouší potvrdit existenci umění na Východě za absence kapitalistického systému produkce a šíření umění. Rozporuplná povaha hypotézy je záměrná, protože se obecně věří, že vývoj umění na Východě nebyl podobný tomu na Západě kvůli absenci právě tohoto systému (instituce současného umění a umělecký trh). Z tohoto důvodu „východní“ umění v kanonizovaných sbírkách současného umění téměř neexistuje.

(str. 186) Práce je v popředí jak v komunistické, tak v kapitalistické společnosti; práce je považována za způsob, jakým člověk nachází své místo a stává se součástí společnosti. V komunistické společnosti je umělec stále schopen zpochybnit tuto ústřední roli práce a odhalit její pokryteckou ideologickou matici...

(str. 186) ...dokonce i umělci mohou být líní, jen aby mohli lépe pracovat.

(str. 188) Přestože se před blízkostí umění a kapitalismu musíme mít na pozoru, umění i dnes hraje velmi důležitou roli při vytváření sociála.

(str. 189) Zabývám se změnami uměleckých způsobů práce, abych ukázala, že „umělecká profese“ již dnes není tak „výjimečná“. Postavení umění ve společnosti prošlo v posledních několika desetiletích hlubokými změnami. Umělecká práce, podřízená nezbytnosti práce, již nezná rozdělení na život a práci: každý aspekt života je aspekt práce. Jedná se o práci podřízenou flexibilní a projektové logice. Jako taková tak umělecká práce ztrácí svou autonomii, protože je regulována řadou specifických mechanismů hodnocení.

(str. 192) V jádru umělecké autonomie může být povědomí o ne-realizovaném potenciálu tvůrčích sil; otevírá lidskou aktivitu a bytí druhu činnosti, která je vždy menší, než by mohla být. Na vztah mezi uměním a prací lze tedy pohlížet prizmatem možnosti pracovat méně (...) Je to právě schopnost pracovat méně, nekonečně trvat na tom „méně“ a na tom, co by mohlo být, která otevírá lidskou bytost časové dimenzi a činí ji tak historickou.

(str. 193) Tímto způsobem umělcova tvorba ustupuje životu (...) umožňuje mu žít prostřednictvím menšího objemu práce. V tomto smyslu lze imperativ „méně práce“ chápat jako mimořádně důležitý posun, který může významně ovlivnit rytmizované a flexibilizované prostředí současného uměleckého života a otevřít tak nové způsoby solidarity. Toto by tedy byla třetí linie argumentace na obranu umění: pracujte méně, a to právě ve chvíli, kdy jste konfrontováni s požadavkem pracovat více. ©

ANNA PAMMROVÁ V IZOLACI I V KONTAKTU SE SVĚTEM

Když auto znovu a znovu zůstávalo viset v bahně silnice na krkolomné cestě k poustevnici za Žďárce, náš řidič, světlolasý, štíhlý, z hlavního města země Brna, klel: „Hergotsakrkrucifix! Himlhergotsakrament!“ (...) Trvalo dlouho, než jsme se doptali na osamělý domek a než jsme ho našli. Stojí na skále ve velké zpustlé zahradě, oddělený od silnice náspem a příkopy. Auto jsme tedy, Ruth a já, nechali stát na silnici a brodili jsme se bažinatou loukou směrem k domku. Naprosté ticho. Ani pes, ani slepice, ani lidské zvuky. Ale zadní dveře byly otevřené. A když vstoupíme, stojí před námi Anna Pammrová: hubená, přísná, pod vlajícími bílými vlasy šedomodré, klidné zkoumavé oči Moravy.¹

Tak vzpomíná německý filozof Theodor Lessing na první (a také poslední) setkání s překladatelkou svých spisů do češtiny. Na podzim 1926 cestoval s dcerkou Ruth po Čechách a Moravě. Měl tu několik přednášek, v Tasově se zdržel u Jakuba Demla a toužil také navštívit ženu, s níž si mnoho let jen dopisoval.

Anna Pammrová bydlela od svých 39 let (1899) v domku na Vysočině. Uprostřed lesů, pár kilometrů od Žďárce u Tišnova. Roku 1906 jí zde na tuberkulózu zemřela dvaadvacetiletá dcera. V roce 1914 se odtud vypravil do Ameriky její syn. Od té doby žila sama. Do civilizace se vypravovala zřídka, i když její izolace nebyla absolutní. Tu a tam za ní někdo přijel a sama navštěvovala usedlost, kterou si nedaleko postavila rodina Havlových jako letní sídlo.

Nicméně osobní setkávání bylo vzácné. Hlavní spojení se světem a s přáteli probíhalo přes korespondenci. Psala si s osobnostmi kolem brněnských ženských časopisů, zejména s Pavlou Moudrou. S dlouholetým přítelem Otokarem Březinou, ale také s výtvarníkem Františkem Bílkem nebo s Jakubem Demlem. Přátelila se s Kamilou Neumannovou, vydavatelkou *Knih dobrých autorů*, nebo s překladatelkou Žofií Pohoreckou.

Díky dopisům svých známých a přátel si udržovala přehled o novinkách ze společnosti, politiky a umění. Nechala si posílat knihy a časopisy, sama do časopisů přispívala a vyjadřovala se k širokému spektru témat, především k ženským otázkám – úloze žen ve společnosti, sexualitě, kontrole porodnosti nebo mateřství. Věnovala se také vztahu člověka k přírodě, ochraně zvířat, ale i antimilitarismu, dělnické práci, emancipaci proletariátu a vyzývala k založení svobodné, na kapitalismu nezávislé kolonie. Zároveň publikovala filozofické i beletristické knihy, překládala z francouzštiny a z němčiny. Byla to zkrátka výrazná intelektuálka, jenom jí téměř nikdo nikdy neviděl a komunikace s ní byla poněkud „virtuální“. Pro většinu lidí existovala pouze prostřednictvím své tvorby.

A protože Antieva Pammrová je tím nejjemnějším nástrojem a má dar cítit myšlenky jako přírodní síly nebo jako elektrické vlny, nemůže to mezi lidmi vydržet, neboť kde se sejdou lidé, tam se vzduch zkaží špatnými instinkty. Cesta do Brna způsobila, že na několik dní onemocněla. Jen jednou opustila samotu a vydala se s vozíkem do Tasova, aby stiskla ruku Otokaru Březinovi, kterého neviděla už patnáct let, třebaže žijí v sousedství.

Pohled na svět zachycený v textech Anny Pammrové je sám o sobě pozoruhodný. Není tak výstřední, že by vůbec nezapadal do soudobého evropského myšlení, ale pravda je, že vytvořila zajímavý mix různých názorů a přístupů. Kritizovala patriarchát, kapitalismus

a celou buržoazní společnost, zavrhovala stát, církev, manželství i všechny ostatní instituce a místo toho přišla s ideálem harmonie se vším živým a neživým.

Klíčem k její filozofii může být rozlišování těla a duše člověka, tzn. fyzické a mentální složky. Na tom by nebylo nic zvláštního, ale mírně neobvyklé bylo takové členění u myslitelky, která v mnohém navazovala na Friedricha Nietzscheho a prosazovala harmonii s přírodou.

Osobnosti, které se tehdy hlásily k Nietzschemu, většinou chápaly tělesnost jinak – jako jediný nerozlišitelný organismus, v němž nelze oddělit tělesné od duševního. Fyzické bolesti, hlad, smutek, sexuální touhy, láska, snění, přemýšlení, únava, to všechno jsou projevy jednoho těla. Tělo je plné vnitřních sil, ale nelze ho popsat jako hmotný strojek poháněný nehmotným motorem myšlení.

Dva konkurenční pohledy na člověka existovaly vedle sebe nejpozději od 18. století: dualistický, který rozlišuje fyzické a duševní složky těla, a monistický, pro který je tělo jednotná entita. V dualistickém přístupu je tělo oddělené od okolního prostoru, je ohraničeným objektem. Každý člověk je jiný a těla jako objekty se dají popisovat, zkoumat a vzájemně poměřovat. Proto má dualismus blízko k lékařství nebo přírodním vědám, ale může vést k sociálním nerovnostem (genderovým, rasovým aj.).

Monisté vidí jedince ve světě jako prostupný mikrokosmos: celé univerzum, včetně rostlin, živočichů, lidí, je pro monisty hra sil – živé, tvořivé a dynamické prostředí bez pevných bariér. Tělo člověka není ohraničené, spíš se o něm mluví jako o „hypersenzibilním registru“. Není objektem, nýbrž veličinou. Je vystaveno silám světa, které jím procházejí, ovlivňují ho a působí zpět na okolí. Člověk je bytostnou součástí vesmíru, nejde ho z něj oddělit, nejde ho spočítat, změřit, zařadit do statistiky.

Monistické vidění světa (v novověkých verzích) bylo reakcí na společenské poměry nebo na myšlenkové trendy, kvůli kterým lidé buď přestávali světu rozumět, ztráceli se v něm, anebo je vnucovaná pravidla omezovala.

Změny, které přineslo osvícenství a zintenzivnilo 19. století, byly natolik spojené s principem rozlišování, kategorizací a systematickým až strojovým řízením lidí, že podobným reakcím nahrávaly. Šlo o posilování státního aparátu a centralizaci všech úřadů, které si nárokovaly neomezený přehled a regulaci. S postupnou ztrátou víry v Boha se prohlubovala nedůvěra vůči státu založenému klerikálně a současně docházelo ke krizi hodnot – přestávalo být samozřejmé, co je etické a co už ne. Nesporné pokroky ve zdravotnictví byly vzhledem k pohledu na tělo jako mechanismus, který je třeba opravit, chápány v řadě dalších změn, které lidskou bytost redukovaly na jednotku v systému. S rozmachem přírodních věd přišlo také rozlišování přírody a kultury. Příroda (divočina) je nedokonalá a civilizace je tu od toho, aby ji zkulturnila.

A pravila: (...) Již onemocněla i zvířata. Jejich nemocí je to, že je člověk zkažil. Už onemocněl i les. Jeho nemocí je kultura. (...) Nemám ráda vaše lži, vaši sentimentální lásku ke zvířatům a květinám. Neznáte už přírodu. Nechejte květiny na pokoji. I zvíře je krásné, jen když žije v divoké přírodě. Domácí zvíře je stejně špinavé a pudově zkažené jako člověk. V zimě mi chodí zvěř až do domu, krmím divoké ptáky.

Nová pravidla vyhrazovala každému místo, kam patří, a jak se má chovat podle genderových, třídních a dalších klíčů. Problém byl nejen v nesvobodě, ale také v chybějící autenticitě. Mnohé zákony byly považovány za konstrukty, za fikční svět, který k lidem nepatří, není jim vlastní.

Viditelnou odezvou na nový měšťanský svět (ne vždy čistě monistickou) bylo opouštění civilizace a zakládání nezávislých kolonií. Vedle romantiků to byli utopičtí socialisté, později anarchisté, spiritisté, teozofové a další. Pokud příslušná kolonie vycházela z monistických principů, snažili se její obyvatelé o harmonické soužití s přírodou a s jejími rytmy.

Pozorují velký ledový rampouch na okapu. Svítí-li slunce, uvolňuje se z něj kapka po kapce a každá kapka je jedna vteřina. To jsou moje hodiny, jiné nepotřebuji.

Ve světě, který zkombinoval přísné formality s nejistotou a strachem, se myšlenka monistické tělesnosti stala útočištěm. Tělesnost byla totiž blízká a srozumitelná. Byla tady a teď. Mé nitro je prostor svobody, můj osobní prožitek je pravdivý, reálný. Vzrušení, záchvěvy těla jsou tím skutečnější, čím hlouběji je dokážu prožít. Při obratu k sobě cítím, jak mnou procházejí síly přírody. Jsou autentické, protože je vnímám – na vlastní kůži.

Tělesnost ve významu dotyku s realitou se výrazněji vrátila ke konci 19. století spolu se čtením Friedricha Nietzscheho. Mezi jeho vykladače patřily také některé představitelky ženského hnutí, Švédka Ellen Key, Němka Helene Stöcker aj. I pro ně byla individuální tělesnost zdrojem svobody. K nelibosti reformistek, které tehdy usilovaly o rovná postavení mužů a žen ve veřejné sféře, namítaly, že člověk přece není určen jen soupisem práv a povinností, a emancipace proto nepřijde se změnami legislativy nebo jednoduše tak, že ženy začnou vykonávat tradičně mužské profese. Člověk je definován prožitky, emocemi, touhami. Svoboda spočívá v nalezení citového bohatství, které každý člověk v sobě má. Je potřeba naladit se na své instinkty a prožít je v plnosti. Ellen Key mluvila o lásce, doslova „erotické lásce“, která není krátkodobým vášnivým vzplanutím, nýbrž hlubokým citovým projevem a zahrnuje složku smyslnou i psychologickou.

Sexualitu jako prožitek něčeho autentického, skutečného Pammrová konzistentně odmítala, ale k ostatním tezí měla blízko. Tvrdila, že nemá smysl soutěžit s muži v jejich světě, který si sami pro sebe vystavěli. Snažit se v takovém prostředí uspět znamená přizpůsobit se podmínkám, které ženám nejsou vlastní. V kritice měšťanských institucí byla mnohem radikálnější, protože zvolila přímo fyzický odchod z patriarchální struktury. S Ellen Key by se shodla v tom, že emancipace spočívá v objevení ženské zkušenosti. Tu Pammrová spojovala s prastarými silami, na něž je potřeba se naladit. Nazývala je různě podle kontextu, o kterém zrovna mluvila: kosmické ženství, všesvětová matka v nás, vesmírné zákony, někdy použila pojem intelektualizovaná přírodnost.

Kontakt se svým ženstvím znamená pro Pammrovou nalézt ženskou racionalitu, která je samozřejmě zcela jiná než ta, na níž stojí patriarchální svět. Logika buržoazie a kapitalismu lidi rozděluje, vede k soupeření a konfliktům, jak mezi jednotlivci, tak mezi institucemi (podniky, státy atd.). Ženská racionalita,

ve shodě s monismem, směřuje k souladné existenci se vším živým. Rozdíl mezi mužskou a ženskou racionalitou je i ve svobodě: patriarchální svět je určující, vede jednotlivce tam, kde je potřebuje mít. Ženská racionalita vychází z nitra, takže je nezávislá na vnějších institucionálních pravidlech.

Představy „nitra“ se ovšem v pestrých výkladech Nietzscheho a v různých variantách monismu lišily. Typickým rysem nebo zvláštním znamením v pojetích nitra nebo tělesnosti bývá role vědomí, respektive míra vědomí o sobě – nakolik se člověk řídí vědomým uvážením a nakolik se nechá unášet sny, touhami, smyslnými požitky a opojením. Jinými slovy, nakolik se uprostřed přírodních sil rozpouští vědomá individualita. Pammrová důsledně rozlišovala tělo a duši proto, aby zdůraznila individuální vědomí a myšlení. Svoboda rozhodování na základě střizlivé úvahy je pro ni zásadní.

Důraz na vlastní rozum a moudrost je důvodem, proč odmítá sexualitu jako něco podstatného pro ženskou osobní zkušenost. Ženskost znamená mnohem více vědomé sebepoznání než prožitek. Být sám sebou znamená používat rozum nezkalený jakýmkoli opojením. Erotická vášeň ovlivňuje vědomí podobně jako narkotika, a tím brání racionálnímu sebepoznání. Sexualita dráždí nervy a zatemňuje ducha, zatímco ideálem je klidná moudrost, jemnost a vznešenost.

„Už ani nevědí, co je láska,“ zvolala, „fuj s tou jejich láskou! Tváře mají jako neproniknutelné zdi, a když jimi přece jen pronikneš, co za nimi sídlí? Nic, prázdnota, skrytý hnus.“

Buď je tu erotika, nebo intelektualita. Samotné toto dělení svědčí o rozlišování tělesného a duševního, které však Pammrová potřebuje čistě pro autonomní vědomí a svobodu volby a které nepodléhá dualismu ve smyslu degradování lidí na součástky stroje. Slova rozum a rozumovost používá ne pro patriarchální (kapitalistickou či buržoazní) logiku, ale pro ženské vědomí o sobě, které ztotožňuje s přírodními či vesmírnými silami. Pojem intelektualizovaná přírodnost může odkazovat k žvlům, jejichž povaha i zaměření je racionální.

Pammrová zřejmě neusilovala o syntézu duše a těla nebo o překonání tohoto rozlišení, ale využívala ho ke zdůraznění intelektuální nezávislosti. Současně ale patří k monistickému proudu: zavržením moderní civilizace, příklonem k přírodě a k mytické energii, která vede k blaženosti, pokud ji v sobě nalezneme a sladíme se s ní.

Koncept Pammrové zahrnuje odmítání měšťanských hodnot, pravidel a všech institucí, harmonii s divokou, ne-kulturní přírodou a intelektuální svobodu a rozvoj. Vše se vzájemně doplňuje. Tvoří ucelenou teorii, která se odrážela i ve způsobu jejího života – do velké míry odděleného od společnosti, a přitom věnovaného diskusi s tzv. vzdělaným světem.

Dvě hodiny uběhly. A vše zůstalo nevysloveno. Čistá stará ruka se položila na hlavu mého dítěte, dotkla se mojí ruky. Náš mladý řidič na nás shora mával, troubil, pískal: „Musíte vyrazit, jinak v Brně zmeškáte vlak do Vídně.“ Antieva Pammrová nás vedla po nejkratší stezce k silnici. Stoupala lesem před námi. Tvrdá a nevlídná, hubená a vysoká, zcela odpoutaný člověk, a já si stále opakoval: pramáti Velede, pramáti Velede. (...) Stanuli jsme u kouřícího auta. „A teď se jede do Vídně,“ já sá radostně mladá Ruth. Antieva Pammrová se znechuceně odvrátila. Bez pozdravu se otočí a jde zpátky do lesa, přisná, nevlídná, štíhlá a vysoká – dlouho jsem se za ní díval: „Pramáti Velede.“ Alespoň jednou jsem ji viděl...

1 Kurzivou jsou psány výňatky ze vzpomínek Theodora Lessinga, citováno podle článku Moravská země. In: Proglas 7, 1996, s. 40–42, přeložila Zuzana Nekulová.

V tomto čísle se ptáme, jak se pandemie, lockdowny a izolace projevily na našich tělech. Romská spisovatelka Eva Danišová tuto zkušenost s pandemií shrnula do jediné věty. Ve třech podrobných rozhovorech se pak zaměřujeme na proměnu našeho každodenního chování (rozhovor se sociologem Robertem Gugutzerem), na situaci žen v lockdownu (rozhovor se socioložkou Blankou Nyklovou) a umělců a umělkyní (rozhovor s Wojtkem Ziemilským). Při zodpovídání naší otázky jsme se dostali až ke zkoumání, jak lze naši tělesnou oddálenost překonávat, či jak se lze díky ní dokonce sblížit, jen jinak a jinými prostředky. Hostujícími výtvarnicemi tohoto čísla jsou Lenka Glisníková a Karolína Matušková, které jako duo shotby.us získaly v roce 2021 cenu fotograf roku v Czech Grand Design.

OBSAH

Komentář	Z Wu-chanu přes Alpy až k nám do České republiky	Eva Danišová	2
Rozhovor	Není to maličkost, že se lidé nesmí objímat (...)	Robert Gugutzer	3
Rozhovor	Pořád se motáme v domečku pro panenky	Blanka Nyklová	6
Rozhovor	Empatie je trik	Wojtek Ziemilski	10
Fotoeditorial	Poetický dialog	Anna Prstková a Káťa Opuntia	14
Anketa	Nehrajeme	Petr Kubala a Jakub Liška	16
Komentář	Kudy vedou cesty charity?	Iva Heribanová a Pěťa Kupcová	20
Projekt	Skrze Zed'	Eva Marie Růžena Sližová	22
Překlad	Tělo v práci	Bojana Kunst	24
Esej	Anna Pammrová v izolaci i v kontaktu se světem	Radek Hylmar	26